

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет економіки та менеджменту
Кафедра міжнародних економічних відносин
та європейської інтеграції

Кваліфікаційна робота на правах рукопису

ОДАРИЧ Юлія Юріївна

УДК 339.5:338.43(477)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**«Геополітична матриця розвитку експортного потенціалу України:
аграрний аспект»**

за ОПП «Міжнародні економічні відносини» спец. 292 «Міжнародні
економічні відносини» галузі знань 29 «Міжнародні відносини»

Подається на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання
на відповідне джерело

_____ Ю. Ю. Одарич

Керівник роботи
Куцмус Н. М.
д. е. н., професор

Одарич Ю. Ю. Геополітична матриця розвитку експортного потенціалу України: аграрний аспект. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття першого (бакалаврського) освітнього ступеня за ОПП «Міжнародні економічні відносини» галузі знань 29 «Міжнародні відносини» спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини». – Поліський національний університет, Житомир, 2024.

Кваліфікаційна робота присвячена аналізу геополітичних факторів, що впливають на розвиток експортного потенціалу України в аграрному секторі. У роботі розглядаються сучасні тенденції та виклики, з якими стикається Україна на світових аграрних ринках, а також можливості та перспективи для зміцнення її позицій як одного з провідних експортерів агропродукції. Особлива увага приділяється ролі геополітичної ситуації у формуванні стратегії розвитку аграрного експорту, враховуючи вплив військових, політичних конфліктів та змін у глобальній торговельній політиці.

Ключові слова: геополітична матриця, експортний потенціал, аграрний сектор, міжнародна торгівля, економічний аналіз, державна політика.

Odarych Y. Y. Geopolitical matrix of the development of Ukraine's export potential: agricultural aspect. – Qualification work on the rights of the manuscript.

Qualification work for the first (bachelor's) degree in EP «International Economic Relations» in the field of knowledge 29 «International Relations» specialty 292 «International Economic Relations». – Polissia National University, Zhytomyr, 2024.

This qualification work is dedicated to the analysis of geopolitical factors affecting the development of Ukraine's export potential in the agricultural sector. The paper examines current trends and challenges faced by Ukraine in global agricultural markets, as well as opportunities and prospects for strengthening its position as one of the leading exporters of agricultural products. Special attention is paid to the role of the geopolitical situation in shaping the development strategy of agricultural exports, considering the impact of military and political conflicts and changes in global trade policy.

Keywords: geopolitical matrix, export potential, agricultural sector, international trade, economic analysis, state policy.

Зміст

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	6
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ КРАЇНИ: ГЕОПОЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТ	11
2.1. Тенденції розвитку експортного потенціалу України в умовах глобальних викликів.....	11
2.2. Експортний потенціал аграрного сектору економіки: геополітичні фактори впливу.....	15
2.3. Виклики та можливості експортної діяльності аграрних товаровиробників.....	20
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ МАТРИЦІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН.....	26
ВИСНОВКИ.....	31
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	33
ДОДАТКИ.....	38

Вступ

Активізація глобалізаційних процесів та здобуття незалежності дали можливість новоствореним державам стати активними учасниками міжнародних відносин, зокрема Україна. Спираючись на ресурсне забезпечення країни, її потенціал та геополітичні фактори, держава здійснює оцінку власних шансів щодо завоювання частки на світовому ринку. Україна обрала розвиток експортного потенціалу у виготовленні продукції агропродовольчого комплексу. Як наслідок, Україна розвинула потужний аграрний сектор, що, станом на 2023 р., складає 61% від загального експорту країни, надаючи йому стратегічного значення. З повномасштабним вторгненням країна зіткнулася з новими викликами, що ставлять під загрозу аграрний сектор України та світову продовольчу безпеку.

Мета роботи полягає у обґрунтуванні впливу геополітичних факторів на експортний потенціал аграрного сектору економіки України, а також напрямів його розвитку в умовах трансформації системи міжнародних відносин.

Для досягнення мети були поставлені такі завдання:

–обґрунтувати теоретичні аспекти формування експортного потенціалу в умовах;

–проаналізувати тенденції розвитку експортного потенціалу економіки України;

–визначити геополітичні фактори впливу на експорт аграрної продукції;

–розглянути виклики та можливості щодо діяльності виробників агропродовольчих товарів;

–обґрунтувати перспективи розвитку аграрного сектору України.

Об'єктом дослідження є процес формування експортного потенціалу аграрного сектору економіки України в контексті змін геополітичних умов. *Предметом дослідження* виступають теоретико-методичні та практичні засади розвитку експортного потенціалу аграрного сектора економіки.

Наукове дослідження ґрунтується на таких методах пізнання: загальнонаукових (діалектичний, еволюційний, логічний, аналітичний тощо) та економічних методах (статистичний, монографічний, аналізу та синтезу, табличний, графічний і т. п.).

Інформаційне забезпечення роботи складають наукові періодичні видання, праці вітчизняних та закордонних науковців, матеріали науково-практичних конференцій, статистичні бази даних (Державна статистика України, статистика Світового Банку, Trade Map) та інтернет-ресурси. Структуру кваліфікаційної роботи складають анотація, вступ, три розділи, висновки, список використаної літератури та додатки, що розміщені на 54 сторінках дослідження.

Апробація результатів дослідження :

1. Одарич Ю. Вплив пандемії COVID-19 на експортну діяльність України. *Глобальний вимір сучасних проблем міжнародного бізнесу та менеджменту* : матеріали VII студ. наук. конф., 17 листоп. 2021 р. Житомир : Поліський нац. університет, 2021. С. 85–86.

2. Одарич Ю. Експорт України в умовах війни: тенденції та виклики. *Партнерство бізнесу та університетів: міжнародний контекст* : матеріали VIII наук.-практ. студ. конф., присвяч. 100-річчю Поліського національного університету, 24 листоп. 2022 р. Житомир : Поліський нац. університет, 2022. С. 80–81.

3. Одарич Ю. Геополітичні виклики на шляху України. *Мировідбудова та глобальне економічне зростання: фокус дипломатії* : збірник матеріалів IX наук.-практ. студ. конф., 23 листоп. 2023 р. Житомир : Поліський національний університет, 2023. С. 144–147.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Сучасний світі, що базується на ринкових засадах функціонування держав, визначає експорт важливою стратегічною складовою національної економіки, що сприяє розвитку та підвищенню конкурентоспроможності на міжнародному ринку. У світлі глобалізації експорт відкриває нові можливості та виклики для країни, тому для підтримання досягнутого рівня розвитку та покращення позицій важливе ефективне розкриття її експортного потенціалу.

Для розуміння сутності експортного потенціалу спочатку варто розглянути поняття «експорту» за ключовими аспектами (табл. 1.1.).

Таблиця 1.1.

Інституційні підходи до визначення поняття «експорт»

Джерело	Характеристика
ЗУ «Про ЗЕД» ст. 1	Продаж товарів українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним суб'єктам господарської діяльності (у т.ч. з оплатою в негрошовій формі) з вивезенням або без вивезення цих товарів через митний кордон України, включаючи реекспорт товарів [36].
МКУ ст. 82	Митний режим, відповідно до якого українські товари випускаються для вільного обігу за межами митної території України без зобов'язань щодо їх зворотного ввезення [29].
Мельник Т.	Вагомий чинник впливу на економічне зростання, на інтеграцію країни у світове господарство, що має здатність забезпечувати досягнення поставленої мети та вирішення проблеми суспільного розвитку [28, с. 243].

Джерело: сформовано автором на основі [28, 29, 26].

Фактично, експорт розглядається: як процес передачі товару від продавця до покупця, як фізичне виведення певної кількості товарів у обіг та як економічний потенціал, або сила, що використовується для досягнення конкретної мети. Потенціал, у свою чергу, як економічна категорія, складає сукупність можливостей, що має держава і може використовуватися для задоволення потреб суспільства, таких як виробництво, оборона та інші сфери.

Він відображає економічну потужність країни, рівень розвитку її продуктивних сил, обсяг національного багатства та можливості його зростання [16, с. 244]. Крім того, формується на основі трьох факторів: минулого досвіду та наслідків діяльності, поточного стану із сучасними тенденціями та стратегічних (довгострокових) орієнтирів [19, с. 247]. Таким чином, експортний потенціал – це комплексна оцінка ресурсів, виробничих можливостей та конкурентних переваг країни, які дозволяють їй успішно здійснювати експорт товарів та послуг на міжнародні ринки, забезпечуючи стійке економічне зростання та місце країни у глобальному економічному середовищі. Існують чотири основні підходи до трактування експортного потенціалу країни:

за ресурсним: можливість використання природних, виробничих, технологічних, трудових, інвестиційних ресурсів регіону в міжнародних економічних відносинах [17, с. 145];

за результативним: обсяги товарів або послуг, які економіка країни може виробити, а також реалізувати їх на міжнародному ринку [38];

за системним: комплексна характеристика, що складається з оцінки конкурентоспроможності, ресурсного забезпечення, впливу зовнішніх ринків, ефективності управління тощо [38];

за ринковим: здатність виявляти та постійно відтворювати свої конкурентні переваги на світовому ринку відповідно до умов середовища, що постійно змінюється [24, с. 4].

Експортний потенціал країни є сумарним показником експортної потужності регіонів, де останній складається з виробництва (надає матеріальні результати) та невиробничої сфери (забезпечення інфраструктури для господарської діяльності) [25]. Практичну основу потенціалу складають підприємства різних галузей, оскільки кожен підприємець може здійснювати зовнішньоекономічну діяльність, якщо являється конкурентоздатним для боротьби на зовнішніх ринках. Формування експортного потенціалу країни піддається впливу багатьох чинників, оскільки задіює декілька економічних рівнів. Так, на галузевому рівні йде створення та розвиток спеціалізації, що має

високі експортні можливості, на регіональному рівні – розвиток експортних можливостей областей, спираючись на локальні ресурси. Фактично, галузевий та регіональний рівень можна об'єднати в мезо -, оскільки вони виступають сполучною ланкою між мікро та макрорівнями. На мікрорівні експортний потенціал проявляється через ефективність виробництва експорто - орієнтованої продукції, створення інновацій та здатності адаптуватися до змін, а на макрорівні – здатність до збільшення обсягів експорту, диверсифікація ринків та товарів, підвищення конкурентоспроможності. Для досягнення цих проявів беруть до уваги ряд чинників, зокрема внутрішніх, що складають бізнес-клімат країни, та зовнішніх – формують ринкові механізми для взаємодії суб'єктів (рис. 1.1.).

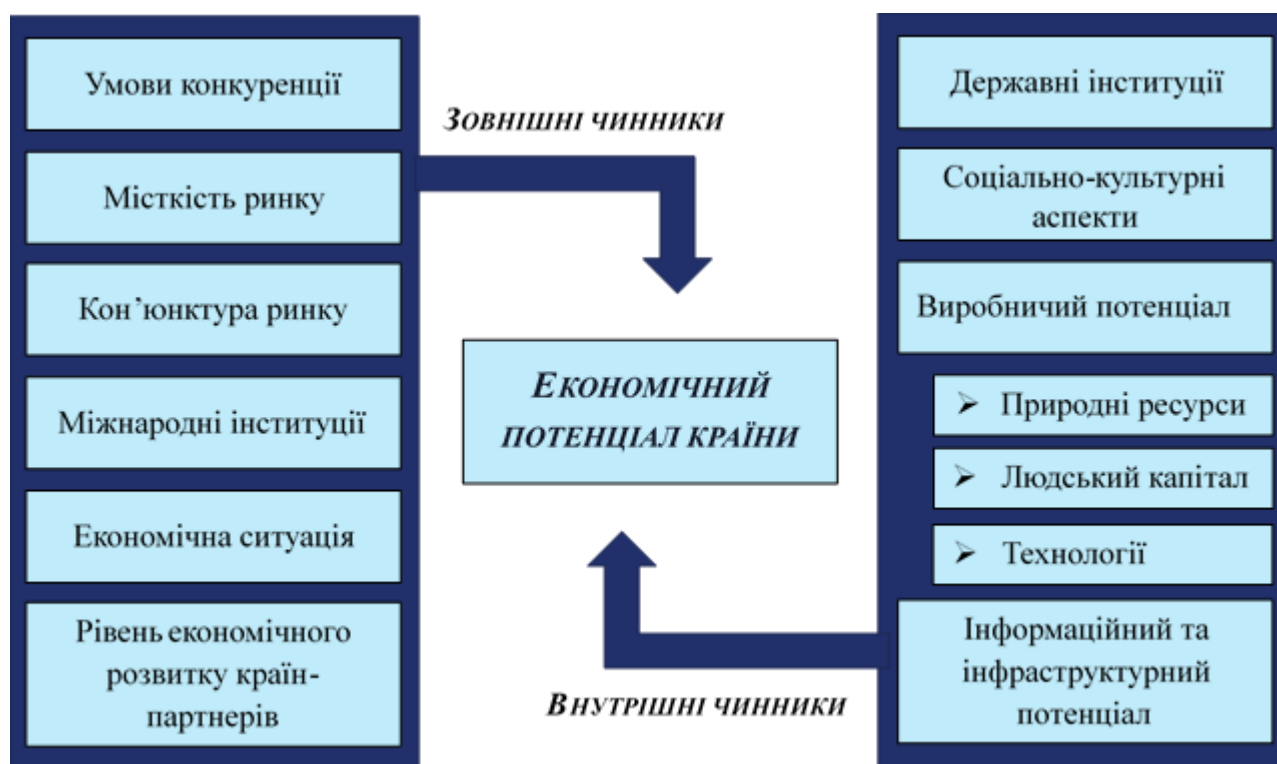

Рис. 1.1. Фактори впливу на експортний потенціал країни

Джерело: доповнено автором та сформовано за даними [28].

Виробничий потенціал відіграє ключову роль у формуванні експортного потенціалу країни. Він включає можливості обробної та добувної промисловості, а також продукування сировинних ресурсів для різних промислових секторів, зокрема для аграрного. Інвестування в нові технології, обладнання, наукову базу та кваліфікацію кадрів створює основу для випуску високотехнологічної

продукції та модернізації традиційних товарів, що дозволяє підвищити конкурентоспроможність продукції на міжнародному ринку, відповідно забезпечуючи успішність експортної діяльності.

Державні інституції, у свою чергу, забезпечують правове середовище для національних виробників та експортерів, розробляючи законодавчі акти, які регулюють економічну діяльність. Від ефективності роботи інституцій залежить реалізація економічної політики країни. Політичні фактори також мають значний вплив на експортний потенціал. Участь країни в міжнародних об'єднаннях та договорах може як сприяти, так і обмежувати доступ до зовнішніх ринків, залежно від умов співпраці та торговельних бар'єрів. Крім того, внутрішньополітична ситуація держави також може відобразитися на відносинах з іншими країнами, формуючи або сприятливі умови, або негативно впливаючи навіть на економічну складову співпраці.

Інформаційний та інфраструктурний потенціал є невід'ємною частиною експортного процесу, зв'язуючи всі етапи виробництва та реалізації продукції. Розвинені інформаційні системи дозволяють прогнозувати ринкові тенденції, обґрунтовувати стратегії попиту та пропозиції, а також завойовувати нові ніші на світовому ринку. Інфраструктура, включаючи транспортні та комунікаційні мережі, забезпечує ефективну логістику та доступ до міжнародних ринків, що є критично важливим для успішної зовнішньоекономічної діяльності.

Соціально-культурний потенціал включає широкий перелік факторів, до яких відносять рівень освіти, професійні навички та культурні цінності працівників. Переважно він базується на світогляді та кваліфікації як робочої сили, так і населення загалом, що стимулює розвиток експортного потенціалу. Такий фактор присутній через те, що соціально згуртоване суспільство з високим рівнем людського капіталу сприяє створенню конкурентоспроможної продукції та підвищує економічну стійкість. Таким чином, експортний потенціал країни формується під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, які разом визначають її здатність конкурувати на світових ринках і просувати національні інтереси у глобальному економічному середовищі [28, 23].

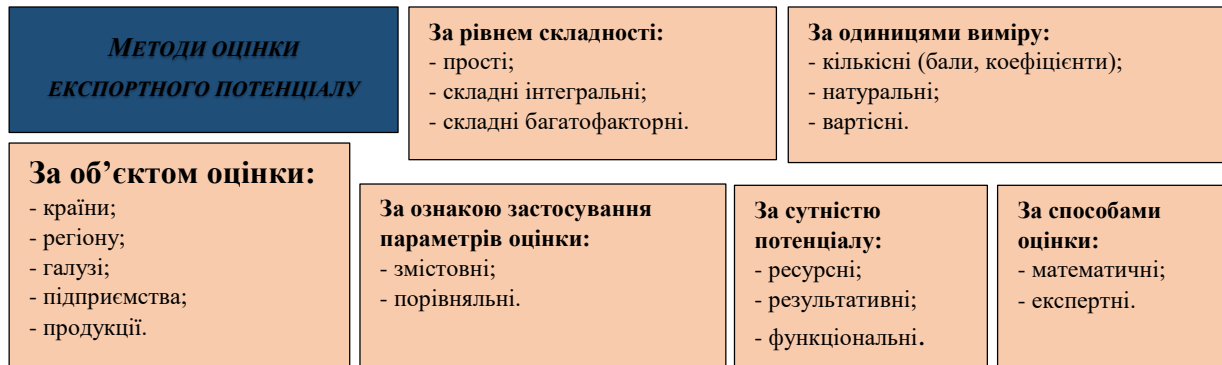

Рис. 1.2. Класифікація методів оцінки експортного потенціалу

Джерело: сформовано за даними [3].

Через велике різноманіття факторів впливу на експортний потенціал, єдина думка щодо його оцінки відсутня, тому і методичні підходи до розрахунку різняться в залежності від обраних ознак (рис. 1.2.).

Для кількісної оцінки часто експортний потенціал прирівнюється до здатності виробляти конкурентоспроможну продукцію, тому науковці пропонують оцінювати його через аналіз міжнародної конкурентоспроможності продукції країни, який здійснюється індексом виявлених порівняльних переваг (RCA) щодо певної продукції чи галузі в цілому. Формула розрахунку індексу має такий вигляд [3] : $RCA = (X_{ij} / X_i) / (X_{nj} / X_n)$, де X_{ij} - експорт товару j з країни i , X_i - загальний експорт країни i , X_{nj} - загальний експорт товару j у світі, X_n - загальний експорт країн світу.

Також можна використовувати коефіцієнт ефективності експорту, участі країни у міжнародному поділі праці, співвідношення експортної квоти до чисельності населення тощо. Загалом експортний потенціал є інтегральним показником, що демонструє невикористані економічні можливості для держави. При цьому слугує драйвером для зростання країни та досягнення її цілей, тобто має стратегічний характер.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ: ГЕОПОЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТ

2.1. Тенденції розвитку експортного потенціалу України в умовах глобальних викликів

Глобальних викликів безперервно еволюціонують, впливаючи на розвиток експортного потенціалу будь-якої країни, зокрема України. Попри їх негативний підтекст, вони приводять до технологічного прогресу, зміни в торговельних політиках країн-партнерів, кліматичних змін та геополітичних перестановок на міжнародній арені. Відповідно це відображається на експортних можливостях країни. В умовах глобальної конкуренції та непередбачуваності економічних умов, з якими стикнулася Україна, ми змушені адаптуватися до обставин та розвивати свій експортний потенціал. На скільки успішно Україна пристосовується до безперервних змін у світі, можна судити за динамікою її зовнішньої торгівлі (табл. 2.1.).

Таблиця 2.1.

Динаміка експорту та імпорту України, млн дол. США

Показник	Рік					Відношення 2022 р. до 2018 р., %
	2018	2019	2020	2021	2022	
Експорт товарів	47335,0	50054,6	49191,8	68072,3	44135,6	93,2
Імпорт товарів	57187,6	60800,2	54336,1	72843,1	55295,7	96,7
Експорт послуг	11680,0	15660,9	11547,2	12785,6	9166,0	78,5
Імпорт послуг	6361,8	7027,2	5876,5	7976,5	3015,1	47,4
Експорт	59014,9	65715,5	60739,0	80857,9	53301,6	90,3
Імпорт	63549,4	67827,4	60212,6	80819,6	58310,8	91,8
ЗТО	122564,3	133542,8	120951,6	161677,4	111612,5	91,1
Сальдо торгівлі	-4534,5	-2111,9	526,3	38,3	-5009,2	-

Джерело: розраховано автором на основі [13].

Загальний товарообіг товарів та послуг України протягом 2018-2022 рр. не має стабільної тенденції, оскільки присутні то зростання, то спади. У 2022 р. відбувся спад на 8,9% порівняно з 2018 р., а найбільші обсяги протягом цього періоду були у 2021 р., що склали 161,7 млрд дол. США. Загалом в торгівлі

переважає імпорт, складаючи у структурі 51,8% у 2018 р., 50,8% - у 2019 р. та 52,2% - у 2022 р., проте у 2020-2021 рр. експорт переважав на 526,3 млн дол. США та 38,3 млн дол. США відповідно. Обсяги імпорту України також постійно коливаються, так у 2019 та 2021 рр. присутні позитивні тенденції, а у 2020 та 2022 р. – негативні. Загалом відбулося скорочення обсягів, порівняно з 2018 р., на 8,2%. Щодо обсягів експорту присутній той самий тренд, що призвів до скорочення на 9,7%, порівняно з 2018 р. В Україні торговельні операції переважно здійснюються щодо товарів, які, станом на 2022 р., складають 82,8% експорту та 94,8% імпорту. Негативні зміни присутні за всіма показниками у 2022 р., так порівняно з 2021 р., експорт скоротився на 34,1% (27,6 млрд дол. США), імпорт – на 27,9% (22,5 млрд дол. США). Різкий спад зовнішньоекономічної діяльності в країні, викликаний неготовністю економічної системи країни витримати наслідки повномасштабного вторгнення країни-агресора на територію України на початку 2022 р. Позитивна динаміка 2020-2021 рр. свідчила про відновлення економіки після наслідків кризи 2019 р., викликаній пандемією COVID-19.

При детальнішому аналізі експорту України варто розглянути її товарну структуру у 2022 р. та її зміни порівняно з 2018 р. (рис. 2.1.).

Рис. 2.1. Товарна структура експорту України у 2018 р. та 2022 р., %

Джерело: сформовано за даними [43].

млрд дол. США від загального експорту товарів. До ТОП-3 товарів експорту за часткою у структурі є тваринні та рослинні жири і олії (6,0 млрд дол. США) та чавун і сталь (4,6 млрд дол. США). Наступними позиціями у експорті являються різноманітні види насіння та руди, на які припадає 3,8 млрд дол. США та 3,1 млрд дол. США відповідно. У 2018 р. дві товарні групи з трьох лідерських у експорті були з аграропродовольчого сектору, а у 2022 р. вже було три групи з п'яти лідерських, що свідчить про розвиток сільськогосподарського комплексу країни.

Крім того, Україна розвиває широке коло торгово-економічних зв'язків. Основною частиною світу, що імпортує українську продукцію, очікувано є Європа, зокрема країни-члени Європейського Союзу (рис. 2.2.).

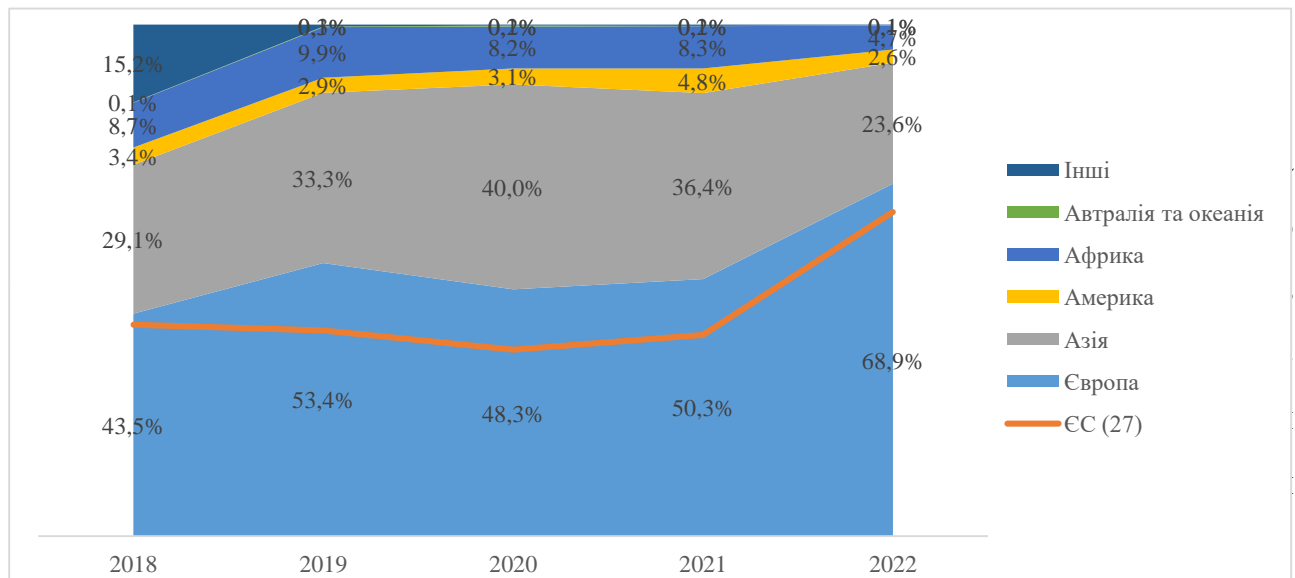

Рис. 2.2. Динаміка географічної структури експорту України у 2018 – 2022 рр. за регіонами світу

Джерело: сформовано за даними [13].

Загалом на країни Європи протягом всього періоду припадала найбільша частка українського експорту. У 2018 р. вона складала 43,5% та зросла до 68,9% у 2022 році. До таких результатів прийшли різко і за рахунок зменшення обсягів експорту до інших частин світу у 2022 р., проте безпосередньо до країн ЄС абсолютний приріст експорту склав 1190, 0 млн дол. США (4,4%). Хоча Азія займає друге місце, частка її імпорту з України скоротилася. Така ж тенденція

присутня щодо країн Америки та Африки, хоча до 2022 р. був присутній тренд до зростання. Дані зміни були спричинені наслідками повномасштабного вторгнення, зокрема попереми́нним успіхом дії “зернового коридору” та блокуванням морських портів України. Останні відіграють вкрай важливу роль, оскільки 80% зернових та понад 50% продукції АПК експортувалося морським шляхом [31]. З втручанням країни-агресора українські виробники мушили повністю змінити ланцюги постачання.

У 2018 р. до ТОП-10 країн-імпортерів входили: російська федерація, на яку припадало 7,7% українського експорту; Польща із часткою 6,9%; Італія – 5,6%; Туреччина – 5,0%; Німеччина – 4,7%; Китай та Індія – по 4,6%; Угорщина – 3,5%, Нідерланди – 3,4% та Єгипет – 3,3%. У 2022 р. із-за вже названих причин географічна структура дещо змінилася (табл. 2.2).

Таблиця 2.2.

Географічна структура експорту України у динаміці, 2018-2022 рр.

Країна	2018 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.		2022 р. до 2018 р., %
	млрд дол. США	%	млрд дол. США	%	млрд дол. США	%	млрд дол. США	%	млрд дол. США	%	
Польща	3,26	6,9	3,30	6,6	3,27	6,7	5,23	7,7	6,70	15,2	у 2 р.
Румунія	0,93	2,0	1,01	2,0	1,08	2,2	1,54	2,3	3,90	8,8	у 4,2 р.
Туреччина	2,35	5,0	2,62	5,2	2,44	5,0	4,14	6,1	2,95	6,7	125,3
Китай	2,20	4,6	3,60	7,2	7,10	14,4	8,00	11,8	2,49	5,6	113,2
Угорщина	1,65	3,5	1,56	3,1	1,26	2,6	1,62	2,4	2,28	5,2	138,3
Інші	36,96	78,1	37,98	75,9	34,04	69,2	47,53	69,8	25,82	58,5	-

Джерело: розраховано автором на основі [43].

Так, найбільшим партнером у 2022 р. була Польща, на яка імпортує 15,2%, що порівняно з 2018 р. у 2 р. більше. Раніше частка країни також була досить високою, проте не настільки. Це викликано тим, що країна дозволила провозити українські товари у режимі “транзит” після повномасштабного вторгнення. З Румунією вийшла подібна ситуація. Протягом 2018-2021 рр. частка країни варіювалася в межах 2,0-2,3%. У зв’язку з блокуванням українських морських портів, обсяги українського експорту до Румунії зросли у 4,2 р. Так само як і Польща, Румунія стає транзитною для України, оскільки має порти, що виходять до Чорного моря, тому частина ланцюгів постачання змінилася лише частково,

додавши на шляху лише одну країну. Іншими вагомими партнерами у 2022 р. виступили Туреччина з часткою 6,7% від експорту України, Китай – 5,6% та Угорщина – 5,2%.

Розглядаючи тенденції розвитку експортного потенціалу, що дозволено прирівнювати до експорту, можна зробити кілька ключових висновків. Експортний потенціал України продовжує залишатися вагомим фактором економічного зростання, незважаючи на значні зовнішні виклики. Повномасштабне вторгнення збило позитивну траєкторію відновлення українського експорту після пандемії, а також змусило країну пристосуватися до критичної ситуації щодо експорту власних товарів та зовнішнього тиску щодо проблеми продовольчої безпеки у світі. В наслідок адаптації було суттєво змінено ланцюги постачання, тому географічна структура експорту товарів дещо трансформувалася, також загальна роль країн-членів ЄС значно зросла. Проте за товарною структурою, Україна покращує свої позиції як «житниці Європи», що дає можливість для подальшого розширення експорту продукції агропродовольчого комплексу із вдосконаленням останньої. Можливий експорт товарів із високою доданою вартістю значно покращить економічну ситуацію країни та її імідж на міжнародній арені.

2.2. Експортний потенціал аграрного сектору економіки: геополітичні фактори впливу

Експортний потенціал аграрного сектору є одним із ключових чинників економічного розвитку багатьох країн, особливо з багатими природними ресурсами та сприятливими кліматичними умовами для сільського господарства. В Україні чітко прослідковується аграрна спеціалізація експортних операцій (рис.2.3.).

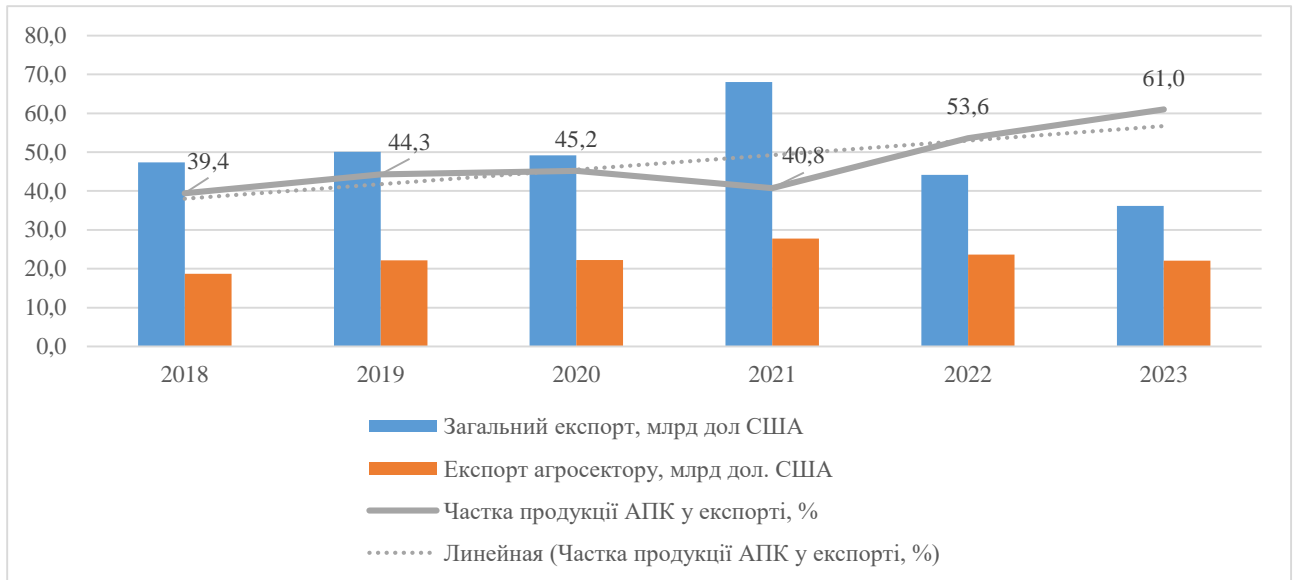

Рис. 2.3. Частка продукції АПК у експорті України в динаміці

Джерело: сформовано за даними [13].

На експорт продукції агропродовольчого комплексу в Україні припадає понад 50% експорту товарів та послуг у 2022-2023 рр. Присутній постійний тренд до зростання ролі агросектору в економіці, оскільки зниження відбулося лише у 2021 р., коли частка продукції становила 40,8%. Загалом порівняно з 2018 р. у 2023 р. частка продукції АПК в експорті зросла на 21,6 відсоткових пунктів, хоча абсолютна різниця в обсягах експорту складає лише 3,4 млрд дол. США. Таким чином зростання частки спричинено зниженням сукупного експорту України у 2022-2023 рр., що викликане повномасштабним вторгненням.

Для оцінки природних можливостей та виробничого потенціалу України, звернемося до товарних позицій українського агропродовольчого комплексу (табл. 2.3.). Перша трійка товарів не зазнала значних перебудов, у структурі на них припадало 54,8% та 55% у 2018 та 2023 рр. відповідно. Так, у 2018 р. у товарній структурі експорту аграрного сектору України кукурудза займала 18,7%, а у 2023 р. – 22%. При цьому обсяги експорту зросли на 38,7%. Друга позиція у рейтингу за 2023 р. належить неочищеній соняшниковій або сафлоровій олії, на яку припадає 19,8%, що лише на 0,2 відсоткових пунктів більше за частку товару у структурі 2018 р. Третє місце за обсягами посідає

пшениця та меслін (суміш пшениці та жита), яка у 2023 р. має частку 13,2%, а у 2018 р. – 16%. Присутнє суттєве зростання обсягів реалізації українських агропродовольчих товарів майже за усіма позиціями, окрім пшениці, обсяги експорту якої скоротилися на 2,5%, ячменю – на 46,9%, та макухи, де скорочення склало 0,02%.

Таблиця 2.3

**ТОП-10 товарних позицій експорту сільськогосподарської продукції
України, млн дол. США**

Товарна позиція	Рік						2023 до 2018, %
	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
Кукурудза	3496,7	5209,7	4863,7	5875,3	5919,1	4849,8	138,7
Неочищені олії	3729,4	3798,2	4702,9	5655,1	4658,3	4363,7	117,0
Пшениця та меслін	2993,2	3652,7	3589,8	5064,0	2648,5	2918,0	97,5
Соеві боби	831,1	1166,4	689,9	605,8	865,3	1280,9	у 1,5 р.
Насіння ріпаку	999,2	1266,7	987,3	1664,7	1448,1	1100,9	110,2
Макуха та інші залишки	882,5	975,6	1146,7	1228,5	761,8	882,3	100,0
Олії та їх фракції	383,9	475,3	616,5	732,6	834,2	643,3	у 1,7 р.
Цукор і чиста сахароза	215,5	84,2	59,3	13,7	138,5	387,9	у 1,8 р.
Заморожені відруби	232,9	280,1	289,9	383,9	460,6	379,8	у 1,6 р.
Ячмінь	681,8	710,0	877,4	1274,2	447,0	362,3	53,1
Інші	4215,3	4558,8	4390,3	5255,2	5470,9	4899,6	-

Джерело: розраховано автором на основі [43].

Негативні зміни відбулися переважно щодо зернових культур, що може бути спричинено зниженням посівних площ та обсягів виробництва (табл. 2.4.).

Таблиця 2.4.

Посівні площі та обсяги виробництва деяких зернових культур

Товар	Посівна площа, тис. га				Обсяг виробництва, тис. ц			
	2018 р.	2021 р.	2023 р.	2023/ 2018, %	2018 р.	2021 р.	2023 р.	2023/ 2018, %
Пшениця	6614,0	7095,2	4664,8	70,5	246058,4	321510,2	216251,7	87,9
Кукурудза	4579,7	5522,4	4112,7	89,8	358010,5	421098,5	310304,4	86,7
Ячмінь	2492,2	2475,6	1495,5	60,0	73491,4	94370,2	55071,9	74,9

Джерело: розраховано автором на основі [13].

Так, попри тенденцію до зростання обох показників, повномасштабне вторгнення внесло свої корективи, внаслідок чого скоротилися посівні площі для сільськогосподарських культур, а відповідно і обсяги виробництва. У 2023 р. порівняно з 2018 р. виробництво пшениці скоротилося на 12,1%, кукурудзи – 13,3% та ячменю – на 25,1%. Посівні площі скоротилися на 29,5%, 10,2% та 40% для пшениці, кукурудзи та ячменю відповідно. Помітно, що попри такі зміни експорт кукурудзи зріс, а інших зернових із наведених знизився. Тут відбулося відображення наслідків блокування морських портів України під час повномасштабного вторгнення країни-агресора на територію України у 2022 р. та початку періодичного блокування кордону з Польщею, що відбувається з лютого 2023 р. Польща раніше давала змогу провозити українські товари АПК транзитом, але через рік почала рахувати це вкрай не вигідним. Єдиної думки щодо такої позиції Польщі немає, проте питання: чи справді українська сільськогосподарська продукція створює високу конкуренцію польським виробникам, залишається відкритою.

Експортна квота для України в період 2018-2022 рр. продемонструвала тенденцію до зниження з 36,2% до 27,5%, тобто частка експорту у ВВП країни скорочується (додаток А). Це вказує на зниження експортної активності країни, в той час як більшість інших країн підвищують залежність власної економіки від експорту. Особливо це стосується країн з високим рівнем доходів. Коефіцієнт участі України у міжнародному поділі праці теж має негативні тенденції: у 2018 р. – 1,24 та у 2022 р. – 0,89. Відповідно у 2022 р. країна зменшила власну інтеграцію до світової економіки та зазнала зниження ролі в МПП. Більшість країн світу намагаються втримати власні позиції на міжнародній арені, а країни з низьким рівнем доходів намагаються відвоювати власну частку у МПП, що підтверджується зростанням їх коефіцієнту. Коефіцієнт ефективності експорту України залишається на рівні 0,05, хоча маленький прогрес був у 2020 р. Цей показник є одним з найнижчих серед розглянутих країн. Негативні зміни щодо відносної величини доходу на душу населення від кожного експортованого відсотка ВВП порівняно із світовою величиною, яку взято за 100%, свідчить про

низьку ефективність використання ресурсів для експортної діяльності. Основними бенчмарками у даному питанні для України мають бути такі країни, як США, Німеччина, Великобританія, Китай та Франція.

Експортний потенціал серед країн-експортерів продукції АПК значно варіюється (додаток Б). Лідерами з експорту у 2022 р. були США, Бразилія, Нідерланди, Німеччина та Франція, а Україна зайняла 24-у позицію у світі. Країнами з найвищим експортним потенціалом у галузі у 2018 р. були Нідерланди, Нова Зеландія, Бельгія, Данія, Україна та інші. У 2022 р. лідери агропродовольчого сектору не змінилися, проте деякі значно підвищили свій потенціал, порівняно з 2018 р. Такими країнами стали: Бельгія, експортний потенціал якої зріс до 0,85%, Данія – 0,84%, Нова Зеландія – 2,41%, Ісландія – 0,68% та Україна – 0,39%. Таким чином Україна входить до переліку країн, де високий рівень залучення населення до виробництва експортної продукції у сільськогосподарському секторі.

Також за основними товарними позиціями експорту продукції АПК Україна має значні порівняльні переваги (додаток В): експорт кукурудзи – 55,4; олії – 183,4; Пшениці та месліну -24,8; соєвих бобів – 5,1 та насіння ріпаку – 50,8. Основними конкурентами України щодо експорту кукурудзи являються такі країни, як Аргентина, Молдова, Бразилія, Сербія, Хорватія, Румунія та Парагвай. Щодо експорту олії та насіння ріпаку Україна має найвищі порівняльні переваги серед постачальників продукції сільськогосподарського комплексу. У постачанні пшениця та її суміші конкуренцію складають Болгарія, Аргентина, Австралія, Литва та Латвія. Сою ж активно експортують Бразилія, Уругвай, Парагвай, Аргентина та США. Фактично, Україна успішно конкурує на ринку агропродовольчих товарів, а саме переважно у сировинній продукції. Вона покищо не змогла реалізувати власний потенціал щодо виробництва товарів АПК із високою доданою вартістю.

2.3. Виклики та можливості експортної діяльності аграрних товаровиробників

Україна ще не розкрила свій експортні можливості достатньо широко, щоб змагатися із країнами з високим рівнем доходів. Навіть в аграрній сфері країні є куди розвиватися. Це стає дзвіночком, щоб переосмислити з якими проблемами стикаються фермери, адже вони є основою потенціалу України у сільськогосподарському секторі. Експортна діяльність аграрних товаровиробників стикається з низкою викликів та водночас відкриває значні можливості для розвитку, які необхідно чітко розуміти.

Основні виклики пов'язані з повномасштабним вторгненням 2022 р., що призвело до скорочення кількості виробників, порушення напрацьованих логістичних шляхів, зниження потенціалу через забруднення сільськогосподарських угідь, нестача кваліфікованих кадрів, перебої з електропостачанням в наслідок пошкодження інфраструктури тощо. Лише за перший рік повномасштабної війни Україна втратила 119 млрд дол. США в інфраструктурі та принесла 80 млрд дол. США збитків для підприємств. У зв'язку з такими тенденціями 31% підприємців зупинили або призупинили свою діяльність до кращих часів [33, с. 192]. Також актуальною проблемою стали відключення електроенергії, що призвело до значних ускладнень щодо зберігання товарів через недотримання температурних обмежень на складах. Урядові обмеження на виїзд чоловіків з країни на період воєнного стану створили труднощі з кадрами для логістичних перевезень [1]. Безпосередньо для агробізнесу це означало початок кардинальних змін і швидкої адаптації до непостійних умов роботи. Станом на кінець 2023 р. агросектор потерпів збитків на 10,3 млрд дол. США, непрямі втрати через недоотримання доходів в наслідок зниження цін, підвищенням собівартості і т. п. сягнули 69,8 млрд дол. США. Тобто загальний обсяг нанесеної шкоди агровиробникам складає понад 80 млрд дол. США [18].

Таким чином українським виробникам характерні такі проблеми, як порушення ланцюгів виробництва та постачання сировини і готової продукції, дефіцит робочої сили, зниження виробництва та експорту продовольства з України, а саме зернових культур та олії, зростання інфляції та цін на внутрішньому ринку, зменшення площі сільськогосподарських угідь через окупацію територій, знищення підприємств харчової і переробної індустрії та деяких видів складських потужностей тощо [7, с. 4-6]. Шкоду від руйнування агропромислового сектору складно переоцінити, адже навіть релокація агровиробників із прифронтових територій є неможливою, відповідно і втрати є безповоротними. Втрати портів у Азовському морі та їх блокування у Чорному – суттєво знизили обсяги постачання, що скоротилися у понад 3 р. в розрахунку на щомісячне постачання на початку вторгнення. Таким чином виробники мусили в найкоротші терміни перейти на користування наземним транспортом, а ланцюг постачання перенаправити на Польщу та Румунію. З дією зернової угоди, що дозволила експорт зерна морським шляхом, ситуація дещо покращилася, проте країна-агресор припинила її дію у липні 2023 р. [27, с. 20]. Вагомим викликом у логістиці стала позиція Польщі щодо блокування кордону для продукції АПК, фактично розпочато торговельну війну, оскільки об'єктивно країні вигідні торговельні відносини, особливо стосовно агро-продукції [1]. Крім того, зменшення площ для посівів через обстріли та мінування стали довгостроковим викликом, оскільки для відновлення агровиробництва на раніше окупованих територій оцінено у 56,1 млрд дол. США. Понад 174 тис. км² сільськогосподарських угідь забруднено небезпечними речовинами, лише на розмінування необхідно 37 млрд дол. США [18, с. 16]. За прогнозами Україна зможе відновити обсяги агровиробництва за кращого розвитку подій до 2050 р. [42].

Міністерство аграрної політики та продовольства України більш глобально дивиться на виклики аграрного сектору економіки, оскільки розглядає їх із макрорівневої позиції. Так, ключовими викликами сектору з боку держави є: розблокування та розвиток морських шляхів постачання; створення надійного

середовища для постійної роботи агропромислового сектору; швидке відновлення та підтримка конкурентоспроможності в галузі; забезпечення якісною інфраструктурою, зокрема фінансами, виробничою інфраструктурою, землею, логістикою тощо; відновлення фізичного та екологічного стану угідь; подолання тіньового ринку землі та сільськогосподарської продукції; підвищення енергоефективності галузі; досягнення оптимального рівня продовольчої безпеки; стійке зростання орієнтоване на кліматичну нейтральність та виконання зобов'язань України щодо гармонізації законодавства із законодавством ЄС [37, с. 4]. Більшість проблем справді виникли через війну та її наслідки, проте державна відповідальність за створення сприятливого бізнес-клімату для агровиробників завжди залишається актуальною, особливо у період геополітичних змін.

Можливості агробізнесу досить широкі, попри складну ситуацію. Вони передбачають передбачає впровадження інноваційних технологій, розвиток гнучкості до ринкових умов, розширення виробничої інфраструктури, що включають сучасні зрошувальні системи, оптимізовані транспортні маршрути та вдосконалені засоби зберігання продукції [35]. Також в наслідок негативних змін, значну роль відіграє підтримка державних програм та інвестицій для підтримки конкурентоспроможності галузі та її енергоефективності. Крім того, формування сприятливих умов для вітчизняних виробників агропродовольчих товарів приверне увагу міжнародної спільноти та стимулюватиме залучення прямих іноземних інвестицій. Така тактика забезпечить нарощування потужності національного агросектору, дозволить остаточно закріпитися на традиційних ринках збуту для України та завоювати нові [22].

З державного погляду, можливості українських агро-бізнесів розпочинаються із тези «Україна – гарант продовольчої безпеки у світі». У повоєнний період виробники отримають значну підтримку для подальшого відновлення продовольчої безпеки. Агросектор сприятиме розвитку суміжних галузей, а саме хімічної промисловості, машинобудування, сфери надання послуг тощо. Із впровадженням гідротехнічної меліорації земель та

використанням інноваційних технологій, агровиробники зможуть підвищити врожайність у 2-3 рази, а продуктивність виробництва до 6 разів. Також запуск ринку землі сприятиме залученню капіталу у високовартісні виробництва галузі, а саме у сади та ягідники [37, с.4]. Тим не менш, можливості щодо фінансування на разі є обмеженими, сировинна спрямованість залишається болючим питанням, а невпевненість у завтрашніх подіях не сприяє впровадженню нових технологій та створенню нових підприємств у галузі агровиробництва, оскільки такі зміни являються затратними, а ризики їх не окупності у обставинах воєнних дій є непомірно високими.

Проблеми та можливості дещо можуть варіюватися в залежності від розміру підприємства та галузі. Розглянемо для прикладу СТОВ «Надія ВП» та труднощі, з якими стикнувся цей агровиробник. Сільськогосподарське товариство з обмеженою відповідальністю «Надія ВП» розташоване в Житомирській області та функціонує з 1999 р. основним видом діяльності являється змішане сільське господарство, тобто як тваринництво, так і рослинництво, а основою зовнішньоекономічної діяльності є експорт зернових культур [44].

Підприємство стикнулося з проблемою щодо збуту продукції, що можна простежити за умовами поставки, що використовуються, та географічною структурою експорту (табл. 2.5.).

Таблиця 2.5.

Географічна структура експорту СТОВ «Надія ВП», %

Країна	Рік			2023 до 2021,
Польща				
Франція				
Угорщина				
Італія				
Всього				

Джерело: сформовано автором за інформацією наданою СТОВ «Надія ВП»

Так, із повномасштабним вторгненням у 2022 р. структура експорту значно змінилася: на Польщу припало 60% експорту, що на 20 відсоткових пунктів вище, ніж у 2021 р., а з початком блокади польсько-українського кордону у

2023 р. експорт через країну зменшився до 50% від загального експорту. Найчастіше використовуються такі умови поставки, як DDP (Delievered Duty Paid) та DAP (Delievered at Place), що можуть використовуватися для постачання товару будь-яким видом транспорту. Таким чином дані умови постачання є найбільш гнучкими при нестабільності зовнішніх обставин, оскільки здатні адаптуватися. При цьому вартість продукції зростає, оскільки до базису ціни додаються витрати на логістику.

Війна значно вплинула, як на великі аграрні підприємства так і на фермерські господарства, які займаються експортом. Основні зміни та виклики, з якими зіткнулося СТОВ «Надія ВП»: проблеми з логістикою та транспортом, значно ускладнило експорт продукції; збільшення вартості транспортування та логістики через необхідність пошуку альтернативних маршрутів; зростання цін на пальне та інші ресурси, необхідні для виробництва та перевезення продукції; закриття деяких міжнародних ринків для української продукції через нестабільність і непередбачуваність постачання; витрати доходів через зниження обсягів експорту; проблеми з отриманням кредитів та фінансової підтримки через економічну нестабільність; втрата доступу до деяких видів агротехніки та запчастин, що ускладнює ведення сільського господарства; пошук альтернативних постачальників та адаптація до нових умов; втрата робочої сили через мобілізацію, переміщення населення та інші фактори, пов'язані з війною.

Також підприємство має постійні цінові ризики через інфляцію та рівень цін на світовому ринку, тому для власного забезпечення СТОВ «Надія ВП» надає перевагу укладанню довгострокових угод. Основним видом ризиків є воєнні, до них неможливо підготуватися повністю, але заходи мінімізації негативних наслідків для виробника наявні. Такими заходами є збільшення витрат на страхування та розробка кризового плану на випадок загострення. План дій для підприємства у разі виникнення критичної ситуації включає евакуацію персоналу, вивезення вцілої продукції та технічних засобів. Отже, Житомирське підприємство успішно адаптувалося до геополітичних викликів та змогло підвищити власні доходи за період воєнного стану.

Загалом, за будь-яких обставин наявні виробничі виклики, фінансові обмеження та проблеми з доступністю кредитів, торгові бар'єри, різні вимоги до якості та сертифікації продукції на міжнародних ринках, присутня активна міжнародна конкуренція. Вони є більш звичними для агровиробників, проте повномасштабне вторгнення поставило геополітичні виклики на перше місце. У той же час для повоєнного відновлення потужності країни використання можливостей вдосконалення технологічного забезпечення, диверсифікація ринків та товарів, отримання державної підтримки на однаковому рівні з інвестиціями значно підвищить шанси країни на утворення власних позицій на ринку та формуванні перманентної ролі країни у забезпеченні продовольчої безпеки у світі.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ МАТРИЦІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Україна, як аграрна держава, стоїть перед викликом неможливості максимально використати свій експортний потенціал у сфері сільського господарства. Від успішної аграрної експортної політики залежить не лише економічна динаміка країни, а й її місце в глобальному економічному просторі. Україна має власні переваги у даному економічному секторі, які можна згрупувати у матрицю (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Матриця конкурентних переваг аграрного сектору України в умовах сучасної геополітичної ситуації

Джерело: сформовано автором на основі [32]

Завдяки зазначеним перевагам, Україна має високий експортний потенціал щодо виробництва продукції агропромислового комплексу. Розвиток сільськогосподарського сектору та постійне вдосконалення технологій дозволяють країні виробляти якісні продукти великими обсягами. Широкий

асортимент сільськогосподарської продукції, який охоплює зернові, олійні культури, овочі, фрукти, м'ясо, молоко та інші, робить її конкурентоспроможною на світових ринках. Таке різноманіття дозволяє Україні адаптуватися до різних потреб споживачів у різних країнах. Крім того, розвинена система логістики та транспортно-логістичні мережі сприяють ефективному транспортуванню продукції до міжнародних ринків за стабільних геополітичних обставин.

Нереалізований потенціал України щодо лібералізації ринку сільськогосподарських земель оцінюється у 85 млрд дол. США, розвиток аквакультури для зменшення імпортозалежності може принести ефект у розмірі 12 млрд дол. США. Потенціал, що притаманний Україні через її географічне розташування загалом може принести вигоду до 386,8 млрд дол. США, а внаслідок розкриття людського капіталу – 270 млрд дол. США [32]. Відповідно Україна має всі шанси для здобуття ледь не абсолютного лідерства у агровиробництві, проте за для підвищення власного експортного потенціалу є необхідним вживання конкретних дій.

Так як ефективність виробництва сільськогосподарськими підприємствами досить низька, для підтримки можливостей країни варто здійснити перехід до цифрового агровиробництва. Нова модель дозволить проводити моніторинг виробництва у реальному часі, аналізувати стан ґрунту, розраховувати кількість добрив та періоди їх внесення на основі раніше зібраних даних, відслідковувати більшість змінних показників. Основна перевага полягає в досягненні мінімальних втрат під час виробництва та підвищенні врожайності, вкладаючи мінімальну кількість ресурсів. Також буде мінімізовано вплив такого фактору, як зміна клімату [5, 10]. Крім того, в такому разі менеджмент агровиробників перейде у цифровий вимір, створюючи єдині бази даних для досліджень та формуючи систему для взаємодії виробників зі споживачами. Зміни тягнутимуть за собою інтеграцію світових стандартів щодо виробництва продукції агропродовольчого комплексу для всіх виробників. Інтернет-платформи ж слугуватимуть надійним та захищеним місцем для комунікації та поширенням власного досвіду.

Подальше зростання експортного потенціалу України імовірно відбудеться за рахунок виходу із сировинно орієнтованого виробництва для експорту. Експорт товарів АПК із високою доданою вартістю сприятиме створенню нових робочих місць і підвищенню рівня зайнятості, оскільки виробництво високотехнологічних товарів зазвичай потребує висококваліфікованих працівників. Диверсифікація товарів допомагає підвищити доходи країни через рівень цін на світовому ринку та покращити міжнародну конкурентоспроможність галузі [15].

У воєнний та повоєнний періоди експортний потенціал агросектору значно залежить від державної підтримки та ініціатив, тому виокремлення опорної галузі сільського господарства з боку уряду є важливим. Формування дієвих стимулів для виробників підвищить їх кількість та продемонструє своєрідну безпеку вкладень. Ті ж інновації використовуватимуться лише за сприяння уряду, оскільки це потребує значного влиття капіталу. Наприклад, можна розширити кредитну програму «5-7-9%» на виробників, чії потужності були зруйновані в наслідок військових дій, провести “реабілітацію” постраждалих територій. Забезпечення розмінування сільськогосподарських угідь та загальна децентралізація агропромислового виробництва матимуть позитивний ефект [39]. Можливе також використання інклюзивної моделі розвитку агробізнесу, що мають переваги для малих фермерів, агрохолдингів, сільських територій та споживачів, проте їх втілення має відбуватися у комплексі з іншими заходами [40]. Так, потенціал можна збільшити з використанням мікрофранчайзингу та державно-приватного партнерства, де за першим збільшується кількість підприємств, що працюють виключно на внутрішній ринок, даючи змогу більшим компаніям орієнтуватися лише на експорт, а за другим – великі агровиробники можуть розділити ризики та отримати додаткові інвестиції.

Загалом, спираючись на наявну ситуацію, можливі декілька сценаріїв розвитку експортного потенціалу аграрного сектору економіки України (рис. 3.2). За негативних обставин до 2025 р., порівняно з 2022 р. потенціал країни майже не зміниться, незважаючи на коливання протягом цього періоду. У разі

позитивного розвитку подій, здатність країни до експорту зросте до 0,47%. А за реалістичним передбаченням експортний потенціал матиме стабільну тенденцію до зростання, склавши у 2024 р. – 0,41%, а у 2026 р. – 0,43%.

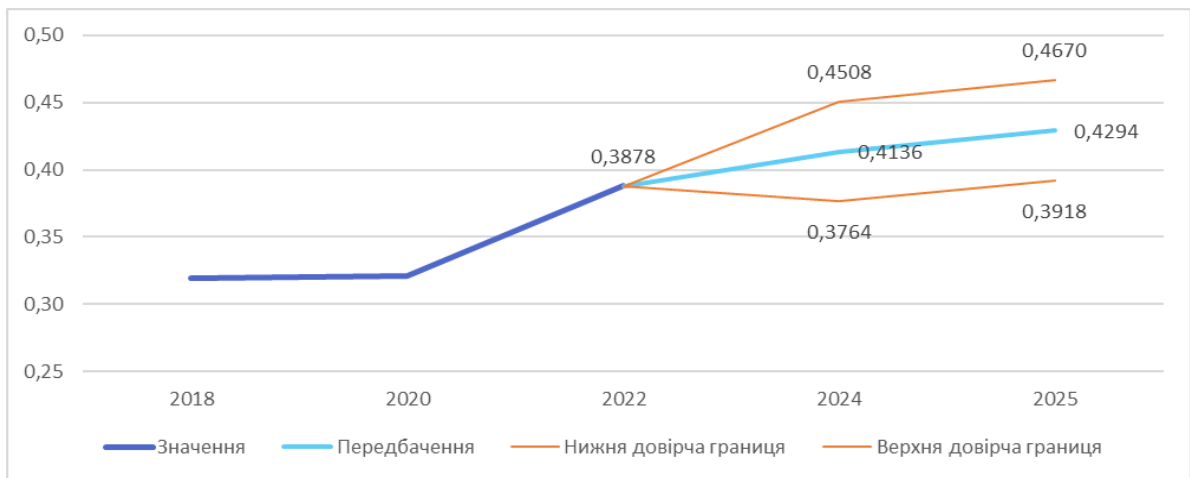

Рис. 3.2. Прогноз щодо експортного потенціалу агросектору України, %

Джерело: розраховано автором

Якщо ж розглядати частку продукції АПК у експорті України, то прогнозованим є розвиток залежності експорту від агровиробництва (рис. 3.3). У такому разі до 2025 р. частка товарів АПК у експорті країни складатиме 75,4%. За умови розвитку в Україні промислового виробництва або сфери послуг, частка через 2-річний період може знизитися, як мінімум, на 3 відсоткові пункти.

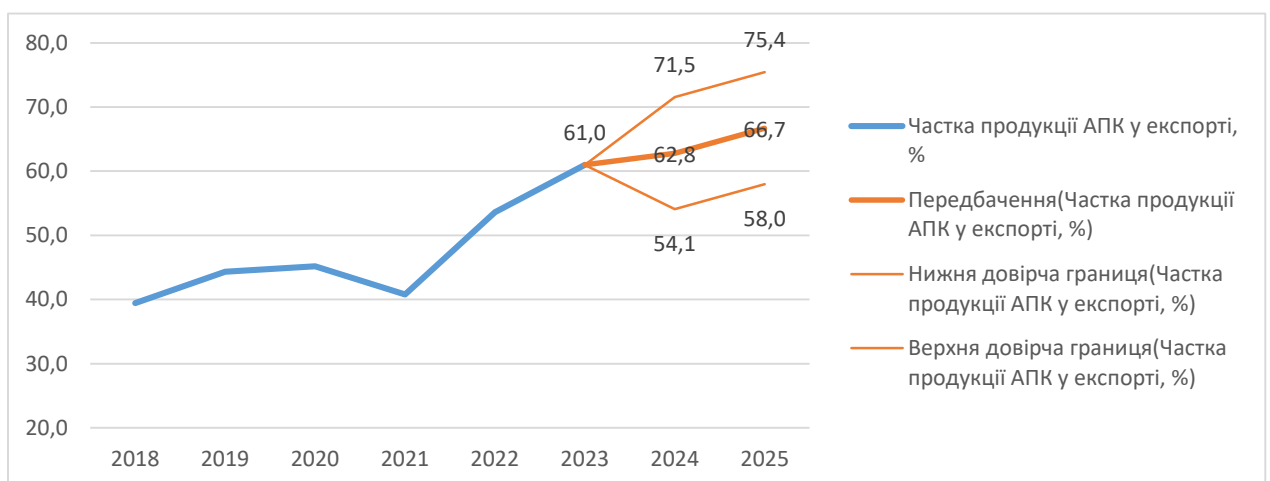

Рис. 3.3. Прогноз щодо частки продукції агросектору України в експорті, %

Джерело: розраховано автором

Отже, Україна має значний нерозкритий експортний потенціал в агропромисловому комплексі завдяки широкому асортименту продукції сировинного характеру, географічним перевагам та можливостям цифрового агровиробництва. Розвиток цього потенціалу вимагає державної підтримки, інновацій та виходу на нові ринки з товарами високої доданої вартості, що сприятиме економічному зростанню та підвищенню конкурентоспроможності країни на світовій арені. Загалом країні притаманне підвищення власного експортного потенціалу та залежність від продукції агропродовольчого комплексу, тому варто прийняти дій, щоб урізноманітнити виробництво товарами та розвивати й інші сектори економіки або ж остаточно вибудувати імідж сильної аграрної країни на міжнародній арені.

ВИСНОВКИ

Сучасний світ базується на ринкових засадах, а тому експорт виступає ключовою стратегічною складовою національної економіки, що сприяє її розвитку та підвищенню конкурентоспроможності на міжнародному ринку. Експортний потенціал країни формується під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, включаючи ресурси, виробничі можливості, конкурентні переваги, політичні умови, інформаційні та інфраструктурні системи, а також соціально-культурні аспекти. Цей потенціал відображає невикористані економічні можливості держави, слугує драйвером для її зростання та досягнення стратегічних цілей. Однак, через велике різноманіття факторів впливу, його оцінка може бути складною і вимагає комплексного підходу.

Зовнішньоторговельна активність України у 2022 р. суттєво знизилася, а продукція агропродовольчого комплексу почала займати понад половину загального експорту. Основою українського експорту товарів є олія та зернові культури, а саме кукурудза, пшениця та соя, що не зазнають особливих змін у структурі. Найбільшими країнами-імпортерами сільськогосподарських товарів залишаються країни Європейського Союзу. Особливу роль у 2022 р. почали відігравати Польща та Румунія.

Загальна показники ефективності експорту довели, що Україна знижує власну експортну активність, хоча має відчутний потенціал, незважаючи на виклики. Відчутну перевагу у експорті продукції Україна має переважно стосовно зернових культур. Що свідчить про високий рівень конкурентоспроможності українських товарів, а також про сировинний характер експорту. Тим не менш, Україна має позитивні переважно позитивні прогнози щодо експортного потенціалу та експорту загалом.

Зростання ролі країн з найближчими морськими портами зумовлено геополітичними викликами, а конкретно повномасштабним вторгненням російської федерації на територію країни та блокуванням морських шляхів

України. Проте із різким напливом української продукції на ринок Польщі, остання вдалася до блокування експорту та транзиту товарів АПК з України.

Аграрні підприємства та фермерські господарства України, такі як СТОВ «Надія ВП», змушені адаптуватися до нових реалій, впроваджувати антикризове управління та шукати нові ринки збуту для збереження своїх бізнесів. Багато компаній звертаються до Міжнародних організацій за допомогою та підтримкою, щоб подолати виклики, з якими вони стикаються.

Воєнні дії загалом стали причиною ряду викликів для агровиробників, зокрема необхідність швидкої перебудови ланцюгів постачання, втрата сільськогосподарських угідь та виробничих потужностей, дефіцит висококваліфікованих кадрів у галузі тощо. Звуження ринків збуту внаслідок неможливості активного експорту призвели до перенасичення внутрішнього ринку і відповідного зниження цін, що також стало проблемою. У той же час існують можливості для розвитку потенціалу аграрного сектору України. До них відноситься інтеграція інклюзивного фермерства, державна підтримка, диверсифікація продукції та ринків збуту.

Список використаної літератури

1. Ануфрієва Т. Г. Функціонування ланцюгів постачання швидкопсувних продуктів в реаліях ведення торговельного бізнесу в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. № 60. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3693>.
2. Артеменко Л. П., Нагорна К. Ю. Сильні та слабкі сторони конкурентоспроможності України. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 22 квітня 2021 р. Київ, 2021. С. 38–39. URL: <https://confmanagement-proc.kpi.ua/article/view/230533>.
3. Бабан Т. О. Розвиток експортного потенціалу аграрних підприємств на ринку зерна ячменю : дис. ...д-ра. екон. наук : 08.00.04 / Таврійський держ. аготехнол. ун-т. Мелітополь, 2017. 251 с.
4. Бабика В. О., Пачуха Е. В. Державна підтримка конкурентоспроможності аграрних підприємств. *Економіка та держава*. 2022. № 3. С. 53–58.
5. Болюх А. С., Коляденко С. В. Використання цифрових технологій у пом'якшенні економічних наслідків змін кліматичних умов. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2024. № 2 (11). С. 89–94.
6. Внучко С. Україна на перехресті геополітичних інтересів: теоретичний і прикладний аспекти проблеми. *Вісник Львівського університету. Сер. Філософсько-політологічні студії*. 2022. Вип. 42. С. 190–197.
7. Газдо Я. Вітчизняне сільське господарство в сучасних умовах: виклики та шляхи їх подолання. Київ : Національна академія аграрних наук України, 2023. 60 с.
8. Гольцов А. Г. Геополітика та політична географія : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.
9. Горященко Ю. Г., Пильгун А. Р., Швець А. М. Інноваційні підходи в управлінні зовнішньоекономічною діяльністю підприємств. *Молодий вчений*. № 3 (2). 2021. 345–350 с.

10. Гула І., Маркович І. Вплив цифрових технологій на ефективність сільськогосподарського виробництва. *Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах* : матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф., 31 березня 2023 р. Тернопіль, 2022. С. 43–45.

11. Гурська І. С., Федуняк І. Національна економічна діяльність і міжнародні економічні відносини: сучасний стан та тенденції розвитку : монографія. Полтава : Астроя, 2020. 251 с.

12. Дашборд щодо експорту України. ДіяБізнес. Експортний напрям : веб-сайт. URL: https://export.gov.ua/722-Dashbord_eksportu_ukraini (дата звернення: 20.05.2024).

13. Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 17.05.2024).

14. Євтушенко В. А., Ляшевська В. І., Копитцова О. С. Планування зовнішньоекономічної діяльності як фактор підвищення конкурентоспроможності підприємств на світовому ринку. *Бізнес Інформ*. № 6. 2021. 38–43 с.

15. Ємець В. В. Економічний розвиток у повоєнний період в Україні: загальні аспекти. *Інвестиційна практика та досвід*. 2022. № 8. С. 51–56.

16. Завадський Є. С., Осовська Т. В., Юшкевич О. О. Економічний словник. Київ : Кондор, 2006. 355 с.

17. Зацепило А. І., Пирог О. В. Оцінка експортного потенціалу регіонів України. *Економічний простір*. 2009. № 24. С. 144–152.

18. Зоря С., Муляр О, Нейтер Р. Збитки, втрати та потреби сільського господарства через повномасштабне вторгнення. Київ : Центр досліджень продовольства та землекористування (KSE Агроцентр). 2024. 33 с.

19. Зубрицька Я. О., Череп А. В. Основи формування трудового потенціалу в державі, регіоні, на підприємстві. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 1 (9). С. 243–254.

20. Ініціатива для відновлення економіки, розвитку підприємництва та експорту України. ДіяБізнес. Бізнес в умовах війни : веб-сайт. URL: <https://business.diia.gov.ua/economic-recovery>.

21. Клепікова С. В. Особливості управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств. *Економіка. Фінанси. Право*. № 11. 2021. 18–22 с.

22. Ковінько О. Зовнішньоекономічна діяльність аграрних підприємств. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. №5. С. 40–54.

23. Ковтун Е. О. Теоретичні аспекти маркетингових досліджень при здійсненні підприємством зовнішньоекономічної діяльності. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. № 1. 2021. 197–202 с.

24. Крушніцька Г. Б. Експортний потенціал регіону та шляхи покращення його використання (на прикладі Чернівецької області) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.05.01. Київ, 2001. 19 с.

25. Лаврів І. М. Теоретичні аспекти формування експортного потенціалу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 8 (1). С. 129–131.

26. Ларіна Т. Ф., Фурса В. А., Болотна О. В. Планування зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах глобалізації міжнародної економіки. *Інтернаука. Сер. Економічні науки*. № 11. 2019. 147–151 с.

27. Мартинюк М., Ходаківська О. Наслідки впливу воєнних дій на стан аграрного сектору України : матеріали конф. МЦНД. Тернопіль, 2024. С. 19–23.

28. Мельник Т. Експортний потенціал України: методологія оцінки та аналіз. *Міжнародна економічна політика*. 2008. № 1-2. С. 241–271.

29. Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. №4495-VII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T124495?an=1> (дата звернення: 16.05.2024).

30. Міжнародні стандарти. Ecolabel. URL: <https://www.ecolabel.org.ua/korisna-informatsiya/mizhnarodni-standarti> (дата звернення: 23.05.2024).

31. Мінагрополітики: Як блокування морських портів загрожує Україні та світу. Урядовий портал: веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minagropolitiki-yak-blokuvannya-morskih-portiv-zagrozhuje-ukrayini-ta-svitu> (дата звернення: 17.05.2024).

32. Національна економічна стратегія 2030. Київ: Центр економічного відновлення, 2021. 123 с.

33. Панасюк П., Солоненко Ю. Державна підтримка та стимулювання бізнесу України в умовах війни. *Галицький економічний вісник*. 2023. № 3 (82). С. 190–200.

34. Поліщук І. Основні фактори впливу на експортний потенціал України. Соціально-економічні проблеми і держава. 2011. № 2 (5). URL: <https://elartu.tntu.edu.ua/handle/123456789/1552?locale=ca>.

35. Поліщук Н. О., Томчук О. В. Проблеми конкурентоспроможності аграрних підприємств України під час воєнного стану. *Економіка і організація управління*. 2023. № 4 (52). С. 49–58.

36. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квітня 1991 р. №959-XII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T095900?an=10013> (дата звернення: 16.05.2024).

37. Проект плану відновлення України: матеріали робочої групи “Нова аграрна політика”. Київ: Кабінет міністрів України, 2022. 23 с.

38. Радченко Е. Є. Визначення сутності поняття «експортний потенціал країни». *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2013. № 34. С. 205–212.

39. Собкевич О. В., Шевченко А. В., Русан В. М., Жураковська Л. А. Пріоритети забезпечення стійкості промисловості й аграрного сектору економіки України в умовах повномасштабної війни: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2023. 49 с.

40. Степаненко С. В. Форми та переваги інклюзивних моделей розвитку агробізнесу. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2023. Т. 34 (73), № 2. С. 19–24.

41. Шталь Т. В., Зарахенко І. В. Оцінка зовнішньоекономічної діяльності підприємства: конкурентні переваги та державне регулювання. *Бізнес Інформ*. № 12. 2021. 21–27 с.

42. Bogonos M. Agricultural outlook Ukraine: 2030 financial aid to crop producers. Kyiv: Center for Food and Land Use Research (KSE Agrocenter), 2023. 6 с.

43. Trade statistics for international business development. Trade Map: веб-сайт. URL: <https://www.trademap.org/> (дата звернення: 17.05.2024).

44. Tripoli. СТОВ «Надія ВП»: веб-сайт. URL: <https://tripoli.land/ua/farmers/zhitomirskaya/chervonoarmeyskiy/nadiya-13576121> (дата звернення: 19.05.2024).

45. World Bank Open Data: веб-сайт. URL: <https://data.worldbank.org/?type=shaded> (дата звернення: 18.05.2024)

Додатки

Додаток А

Поліський
національний
університет

Кафедра
міжнародних
економічних відносин
та європейської
інтеграції

МАТЕРІАЛИ

*VIII-мої науково-практичної
студентської конференції,
присвяченої 100-річчю
Поліського національного університету*

**«ПАРТНЕРСТВО БІЗНЕСУ
ТА УНІВЕРСИТЕТІВ:
МІЖНАРОДНИЙ КОНТЕКСТ»**

24 листопада 2022р. | м. Житомир

Задорожний В. МОЛОКОПЕРЕРОБНА ГАЛУЗЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	49
Кидисюк Д. ДИПЛОМАТИЧНІ ЗУСИЛЛЯ У РОЗ'ЯЗАННІ РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ: ЛІДЕРСТВО ТА	51
Клус М. УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	54
Ковальчук М. УКРАЇНСЬКИЙ БІЗНЕС В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	57
Котенко О. ІННОВАЦІЙНІ ЛОГІСТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ГЛОБАЛЬНІЙ БІЗНЕС-	59
Кулініч А. СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЯК	62
Куций А. ДОГОВІРНЕ ОФОРМЛЕННЯ ПЕРЕВЕЗЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ВАНТАЖІВ АВТОМОБІЛЬНИМ ВАНТАЖНИМ	64
Кушнір М. РОЛЬ СОТ В МІНІМІЗАЦІЇ КРИЗ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	66
Макаренко О. ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ДРАЙВЕР ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН-ЧЛЕНІВ	68
Мамченко Т. МІЖНАРОДНА ФІНАНСОВА ПІДРИМКА УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ	72
Матвеев Д. ВІЙНА І ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	74
Нікіренков Ю. ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ СПІВПРАЦІ УНІВЕРСИТЕТУ ТА БІЗНЕСУ	76
Одарич Ю. ЕКСПОРТ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ	80
Опанасюк І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНТИКРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ У МІЖНАРОДНОМУ	82
Охріменко М. ВІЙСЬКОВА ПІДТРИМКА США УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-	84
Паламарчук А. УКРАЇНА У СВІТОВИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ В УМОВАХ РОС	87
Пелешок Є. ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КОМПАНІЇ ТА ЇХ РОЛЬ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ	89
Поліщук В. КОНЦЕПЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНЕ	92
Поліщук Д. МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19	94

ЕКСПОРТ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ

Одарич Ю., бакалавр

Науковий керівник:

к.е.н., доцент Прокопчук О.А.

Розпочата Росією війна проти України завдала важкого удару українській економіці та бізнесу, що призвело до скорочення ВВП, росту інфляції, ускладнення умов підприємницької діяльності тощо. За результатами опитування Центру розвитку інновацій, Офісу з розвитку підприємництва та експорту та національного проекту Дія. Бізнес, для відновлення економіки, розвитку підприємництва та експорту, головною проблемою на шляху до відновлення та розвитку бізнес назвав недостатню кількість платоспроможних клієнтів на внутрішньому ринку [5].

Загострення кризових процесів відобразилися на тенденції підприємницької, зокрема зовнішньоекономічної діяльності. Зокрема, ще у січні-лютому 2022 р. український експорт демонстрував позитивну динаміку зростання порівняно з аналогічним періодом 2021 – р. приріст експорту становив 34 %. Вже з березня 2022 р. за даними Міністерства економіки України, у зв'язку з агресією Росії, експорт українських товарів скоротився удвічі, імпорт – більш ніж утричі порівняно з даними за лютий 2022 р. (рис. 1). Повільне відновлення експорту почалося з травня, а останні місяці показали найкращі результати завдяки розблокуванню українських портів [5].

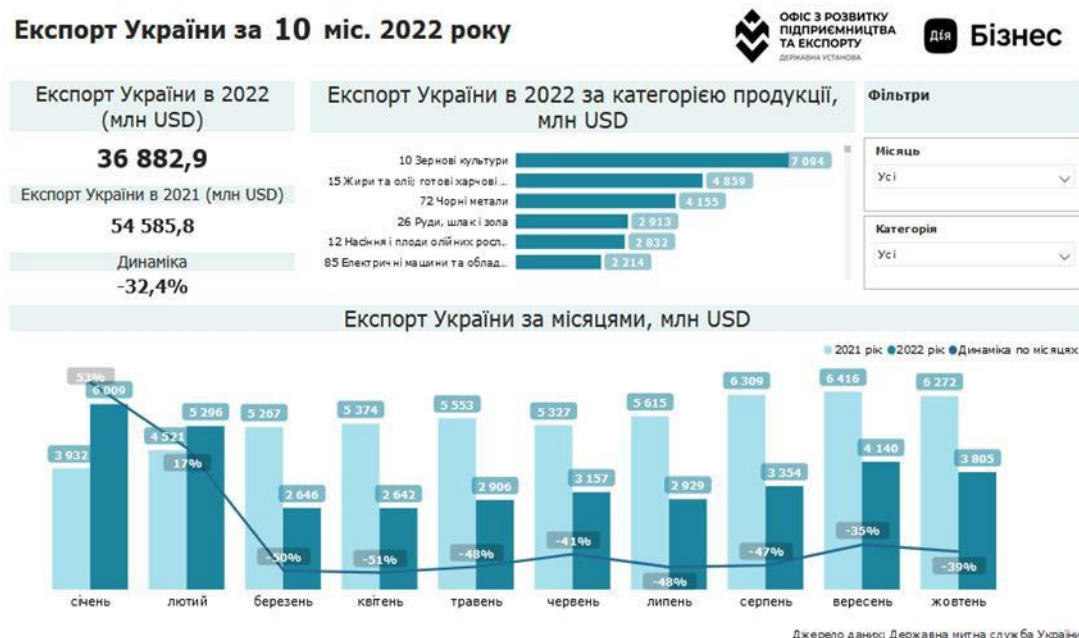

Рис. 1. Тенденції розвитку експорту з України

У 2021 р. головним серед країн-торговельних партнерів України був Китай. У товарній структурі експорту 85 % складала залізна руда, металургійна продукція, кукурудза, ячмінь та соняшникова олія [4]. А вже у вересні 2022 р. Китай займав 4-ту позицію у рейтингу імпортерів продукції з України. На це вплинули проблеми з

логістикою і значні втрати металургійного сектору України. Лідерами з експорту у 2022 р. стали країни ЄС – Польща та Румунія, які сумарно експортують близько 23% українських товарів [4]. Завдяки санкціям проти Росії, українські виробники можуть отримати нові ніші для експорту власних товарів. Уряд намагається підтримувати економіку під час війни. Постановою КМУ від 18.03.2022 р. № 314 «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» передбачено спрощення ведення господарської діяльності шляхом зменшення кількості необхідних дозвільних документів у період воєнного стану. Відбулися зміни в митних формальностях щодо здійснення експортної діяльності певних видів товарів. Постанова КМУ від 29.12.2021 р. № 1424 «Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2022 рік» є основним документом, який врегульовує види товарів, які підлягають ліцензуванню та квотуванню під час здійснення ЗЕД під час воєнного стану [2]. Сюди відносяться як захисне та військово спорядження для військових, так і їжа, ліки, засоби гігієни та інші товари для забезпечення життєдіяльності цивільних громадян [3]. Що стосується експортних операцій, то основними змінами є доповнення переліку товарів, експорт яких у будь-яких кількостях підлягає ліцензуванню. Слід зазначити, що перелік товарів які підлягають квотуванню або ліцензуванню постійно змінюється.

Майже всі постанови КМУ згадані вище та ухвалені у зв'язку з військовою агресією Росії проти України, чинні лише на період дії воєнного стану та будуть скасовані із його закінченням [6]. Слід очікувати, що в період післявоєнного часу державою будуть прийняті нормативні документи щодо імпорту та експорту окремих товарів, які будуть вкрай необхідні для швидкої відбудови нашої країни.

Узагальнюючи, слід зазначити, що навіть в таких складних умовах як великий, так і малий бізнес поступово адаптується і відновлюють роботу. Україна для цього має колосальні перспективи, можливості та цінні ресурси [6]. Довоєнні показники роботи бізнесу поки що залишаються недосяжними, але підприємці і надалі наповнюють бюджет, сплачуючи податки, дають робочі місця та забезпечують населення необхідними товарами чи послугами.

Список використаних джерел:

1. Особливості імпортно-експортних операцій в період воєнного стану. LIGA ZAKON: веб-сайт. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/211993_osoblivost-mporntno-ekspornikh-operatsy-v-perod-vonnogo-stanu.
2. Імпорт в умовах військового стану: що дозволено? Перший Економічно – Фінансовий Альянс. URL: <https://pefa.kiev.ua/import-v-umovah-vijskovogo-stanu-shho-dozvoleno/>.
3. Митне оформлення товарів на період воєнного стану: ключові новації для бізнесу. LIGA ZAKON. веб-сайт. URL: https://biz.ligazakon.net/news/210518_mitne-oformlennya-tovarv-na-perod-vonnogo-stanu-klyuchov-novats-dlya-bznesu.
4. Дашборд щодо експорту України. ДіяБізнес. Експортний напрям: веб-сайт. URL: https://export.gov.ua/722-Dashbord_eksportu_ukraini.
5. Експорт з України під час війни: як змінилась структура постачань української продукції за кордон. Економічна правда: веб-сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/10/24/692959/>.
6. Ініціатива для відновлення економіки, розвитку підприємництва та експорту України. ДіяБізнес. Бізнес в умовах війни: веб-сайт. URL: <https://business.diiia.gov.ua/economic-recovery>.

Додаток Б

ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ****Кафедра міжнародних економічних відносин та
європейської інтеграції****МАТЕРІАЛИ VII СТУДЕНТСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ****«ГЛОБАЛЬНИЙ ВИМІР СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ ТА
МЕНЕДЖМЕНТУ»****17 листопада 2021 р.**

ЖИТОМИР

<i>Сидоренко Сергій</i>	52
Управління біржової діяльністю та особливості функціонування сучасних товарних бірж.....	
<i>Слюсаренко Вадим</i>	58
Криптовалюта – золота лихоманка 21-го століття.....	
<i>Цимбалюк Ольга</i>	60
Особливості системного підходу до мотивації персоналу в міжнародному бізнесі.....	
ІННОВАЦІЙНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН	
<i>Баладига Марина</i>	63
Україна у світовій дипломатичній спільноті.....	
<i>Висоцька Анастасія</i>	64
Бережливе виробництво як інноваційна ідея сучасного світу.....	
<i>Дубок Сніжана</i>	66
Сучасні тенденції розвитку світової дипломатії.....	
<i>Іванова Каріна</i>	68
Тенденції розвитку цифрового майбутнього: роботизація.....	
<i>Матвєєв Олексій</i>	70
<i>Каленюк Євген</i>	70
Інноваційні технології мотивування працівників підприємств харчової промисловості.....	
<i>Нікіренко Юрій</i>	72
Глобальний індекс інновацій в Україні.....	
РЕНОВАЦІЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ПОСТПАНДЕМІЧНИЙ ПЕРІОД	
<i>Березенська Анастасія</i>	76
Особливості дипломатичного протоколу в умовах COVID-19.....	
<i>Бурячик Анастасія</i>	78
Міжнародний бізнес в умовах пандемії: розвиток чи виживання в умовах кризи?.....	
<i>Ковальчук Марина</i>	80
Вплив COVID-19 на тенденції зовнішньоторговельних процесів.....	
<i>Котенко Ольга</i>	82
Міжнародний ринок логістичних послуг в умовах пандемії.....	
<i>Одарич Юлія</i>	85
Вплив пандемії COVID-19 на експортну діяльність	
<i>Паламарчук Анастасія</i>	87
Україна у світових міграційних процесах.....	
<i>Поліщук Катерина</i>	88
Міжнародний готельний бізнес в умовах пандемії COVID-19.....	
<i>Поліщук Денис</i>	91
Специфіка проблем міжнародного бізнесу та взаємин в умовах пандемії COVID-19.....	
<i>Петрук Артур</i>	94
Розвиток світового ринку молока та молочних продуктів: траєкторія пандемії COVID-19.....	
<i>Терещенко Діана</i>	97
Стан і перспективи розвитку співробітництва між Україною та Німеччиною.....	
<i>Шикірава Карина</i>	99
Приховані методи торговельної політики країн: наслідки кризи COVID-19.....	

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА ЕКСПОРТНУ ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ

Одарич Юлія, бакалавр, ОПП «Міжнародні економічні відносини» Поліський національний університет

Постановка проблеми. Первинною формою міжнародних економічних відносин є експортна діяльність. Вона є менш ризиковою в порівнянні з іншими формами, але досить чутливою до коливань у світовій та національних економік. Підтвердженням цього є тенденції змін потоків товарного експорту під впливом світової пандемії COVID-19.

Виклад основного матеріалу. Динамічне поширення COVID-19 спричинило зменшення кількості працівників, а транскордонні обмеження призвели до проблем із сировинними забезпеченням підприємств, що в сукупності негативно відобразилося на експортній діяльності країн. Так, до 2019 р. для України характерними були позитивні тренди розвитку товарного експорту (у 2018 р. на 9,4 %, 2019 р. – на 5,7 % порівняно з попереднім роком) [5]. Натомість у 2020 р. вартість експорт знизилася на 1,8 % – до 49,2 млрд дол. США. Основними групами експорту були продукти рослинного походження (11,9 млрд дол. США) і недорогоцінні метали (9 млрд дол. США) [5]. За перші 6 місяців 2021 р. експорт склав 29,9 млрд грн, що – на 30,6 % більше порівняно з аналогічним періодом 2020 р. [5].

Джерело: [5].

Рис. 1. Структура експорту України у 2018 р. і 2020 р.

Одним із чинників зменшення вартості експорту є зниження ринкового попиту. Оскільки попит на товари першої необхідності є менш еластичним, з України інтенсивніше скоротилися потоки експорту сировини. Відповідно, порівнюючи зміну товарної структури експорту, можна стверджувати, що у 2020 р. проти 2018 р. вартість експорту продуктів рослинного походження і знизилася – недорогоцінних металів та виробів з них (рис. 1).

Експортна діяльність України з 2018 по 2020 рр. була спрямована у декілька країн (рис. 2). Найбільш динамічно розвивалися експортні відносини України з Китаєм. У 2019 р. експорт до Китаю перевершив український експорт до Росії, яка тривалий період часу була найбільшим торговим партнером України [2].

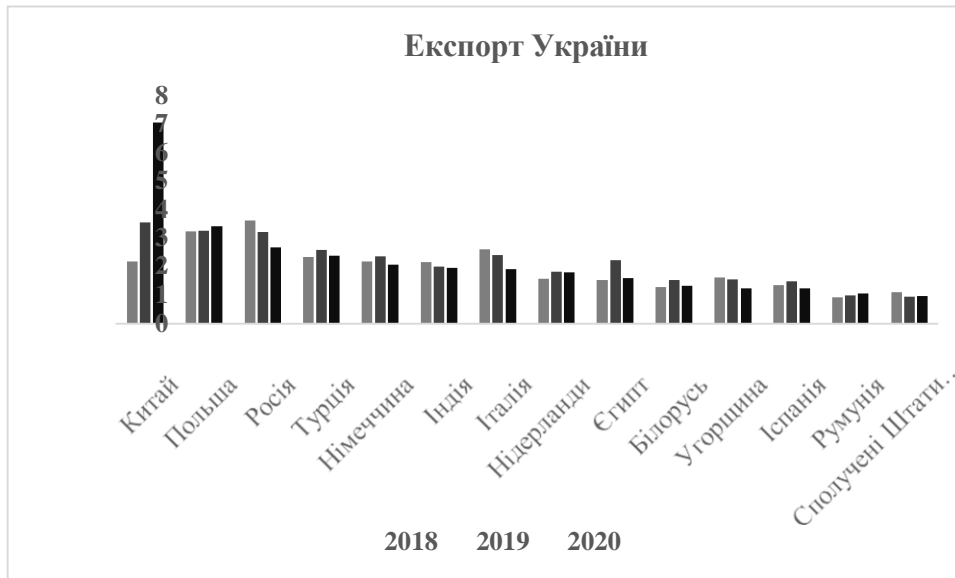

Рис. 2. Країни імпортери України

Джерело: [3].

Значна частка продукції експортується з України до країн Євросоюзу. З 2017 р., коли між Україною та Європейським Союзом була підписана угода про Зону вільної торгівлі, експорт приніс значну частку грошей у бюджет нашої країни. За результатами 2020 р. ЄС залишається основним торговельним партнером України із часткою 40,7 % (у 2019 р. – 40,1 %). Однак, за даними обсяг торгівлі товарами і послугами з країнами ЄС знизився на 9 % у порівнянні з 2019 р. та становив 48,1 млрд. дол. США [4]. За перші 6 місяців 2021 р. експорт склав 29,9 млрд. грн. – на 30,6% більше у порівнянні з аналогічним періодом 2020 р. [5]. Тож, Україна має гарні шанси стабілізувати свою зовнішньоекономічну діяльність та налагодити міцні торговельні зв'язки з іншими країнами.

Висновки. Отже, можна зробити висновки, що експортна діяльність є вкрай важливою складовою міжнародних економічних відносин України. Її активізація, особливо в умовах глобальних викликів, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності продукції шляхом покращення її якості та інноваційності.

Список використаної літератури:

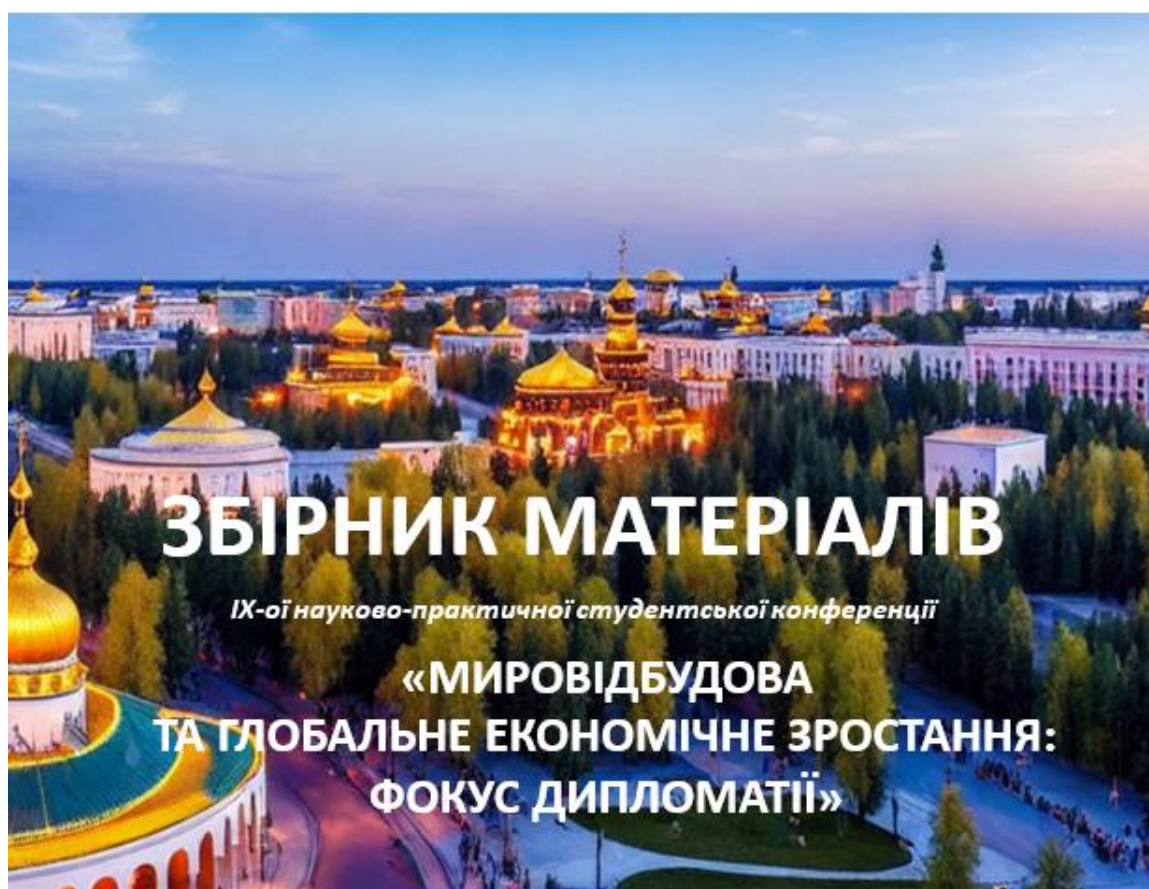
1. Економічна статистика / Зовнішньоекономічна діяльність. Держстат України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm.
2. Вінокуров Я. Як коронавірус вплинув на українську торгівлю, та чим він був корисним для економіки? Громадське. URL: <https://hromadske.ua/ru/posts/kak-koronavirus-povliyal-na-ukrainskuyu-torgovlyu-i-chem-on-byt-polezen-dlya-ekonomiki>.
3. Trade Map. International Trade Centre. URL: <https://www.trademap.org>.
4. Показники торговельно-економічного співробітництва Україна-ЄС. Представництво України при Європейському Союзі. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/torgoveln-ekonomichne-spivrobitnictvo-ukrayina-yes/pokazniki-torgoveln-ekonomichnogo-spivrobitnictva-ukrayina-yes>.
5. Зовнішня торгівля України: як змінювався експорт та імпорт. Слово і діло. URL: <https://ru.slovoidilo.ua/2021/08/31/infografika/jekonomika/vneshnyaya-torgovlya-ukrainy-kak-menyalsya-eksport-i-import>.

Додаток В

ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

*Кафедра міжнародних економічних
відносин та європейської інтеграції*

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

IX-ої науково-практичної студентської конференції

**«МИРОВІДБУДОВА
ТА ГЛОБАЛЬНЕ ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ:
ФОКУС ДИПЛОМАТІЇ»**

листопада 2023 р. | м. Житомир

<i>Муравська Д.</i> РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВИХ ІНСТИТУЦІЙ У ВІДНОВЛЕННІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	135
<i>Нікірєнков Ю.</i> УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМИ ТЕХНОЛОГІЯМИ В АГРАРНОМУ БІЗНЕСІ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	138
<i>Одарич Ю.</i> ГЕОПОЛІТИЧНІ ВИКЛИКИ НА ШЛЯХУ УКРАЇНИ	144
<i>Олех Ю.</i> МІЖНАРОДНА СЕРТИФІКАЦІЯ ЛІСІВ УКРАЇНИ	148
<i>Охріменко М.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД	151
<i>Петрук А.</i> ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ В ГЛОБАЛЬНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ	154
<i>Поліщук А.</i> ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ BREXIT ДЛЯ КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄС	159
<i>Поліщук В.</i> ЕКОНОМІЧНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК ПРІОРИТЕТ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	161
<i>Поліщук Д.</i> ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ПОРЯДОК ДЕННИЙ ДЛЯ КРАЇН G-7.....	164
<i>Пономарьова К.</i> ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНОГО РИНКУ КАВИ	168
<i>Попик І.</i> МОРАТОРІЙ НА ЕКСПОРТ НЕОБРОБЛЕНОЇ ЛІСОПРОДУКЦІЇ: НАСЛІДКИ ВІЙНИ	172
<i>Рожков О.</i> ПРОЦЕС ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ	175
<i>Роїк В.</i> ІНОЗЕМНЕ ІНВЕСТУВАННЯ ЯК ЧИННИК ЗРОСТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	179

ГЕОПОЛІТИЧНІ ВИКЛИКИ НА ШЛЯХУ УКРАЇНИ

*Одарич Ю.,
бакалавр
Науковий
керівник:*

д.е.н , професор Куцмус Н. М.

Україна, знаходячись на перехресті різних геополітичних інтересів, стикається з низкою викликів, які визначають її майбутнє та взаємовідносини з іншими державами. Геополітична архітектура світу відкриває перед Україною як обіцянки, так і труднощі на шляху до міжнародного визнання та стабільності, а геополітичне положення країни окреслює її роль в регіональних та світових відносинах, утворюючи перед нею ряд важливих викликів. Існує ціла низка причин появи таких викликів, проте головними з них визначено:

1) *Історичний фактор.* Історичний фактор є одним з ключових чинників геополітичних викликів на шляху України. Історичні події, зокрема розпад СРСР та незалежність України, суттєво вплинули на сучасні геополітичні відносини. Низка історичних подій, таких як поділ України між різними сусідніми країнами, війна, колоніальне утискання та вплив зовнішніх сил, створювали складну геополітичну ситуацію для країни [1]. Територіальні конфлікти та втручання ззовні стали тим складним тягарем, що визначає динаміку взаємодії країни з сусідами та світом. Деякі наслідки цих історичних подій можуть продовжувати впливати на сучасний геополітичний ландшафт, у тому числі у відносинах з іншими країнами, економічному розвитку та безпеці. Одним із ключових викликів для України є збереження суверенітету та позиції у світі в умовах геополітичних турбулентностей, що випливають з її складної історії. Одним з найважливіших історичних викликів для України є російсько-український конфлікт, який розпочався в 2014 р., а у 2022 р. переріс у справжню війну.

В цілому, історичний фактор визначає складність геополітичних викликів України. Процес пошуку рішень на основі компромісу та співробітництва стає непохитною складовою успішного розвитку країни [1]. Спадщина минулих конфліктів і територіальних змін формує геополітичну динаміку України, ускладнюючи взаємодію з сусідніми країнами та великими світовими лідерами.

2) *Європейська інтеграція.* Бажання України приєднатися до Європейського Союзу та НАТО стало ключовим фактором визначення її геополітичного курсу. Амбіції у відносинах з Заходом вимагають вирішення не лише економічних та правових питань,

але й адаптації до стандартів та цінностей західного світу. Прагнення до членства в вищезгаданих політичних

союзах робить Україну об'єктом суперництва та ставить перед нею завдання структурних трансформацій. Історичний фактор також визначає геополітичні відносини з Європейським Союзом та НАТО. Україна традиційно має глибокі історичні, економічні та культурні зв'язки з Європою, що стимулює стремління до євроінтеграції. Однак історичні конфлікти та суперечності, а також спірні питання національної ідентичності ускладнюють цей процес і створюють геополітичні виклики [2]. Вагомим викликом для України на шляху до ЄС є внутрішні проблеми держави, зокрема корупція та недостатній розвиток економіки. Ці проблеми суттєво обмежують можливості країни у реалізації необхідних реформ і наближенні до стандартів Європейського Союзу.

Європейська інтеграція є важливим фактором для України, який може допомогти країні здійснити модернізацію свого суспільства, покращити економічну ситуацію та зміцнити свою безпеку. Однак, для досягнення цих цілей Україні доведеться подолати численні геополітичні виклики, які стоять на її шляху [2]. Проте, не дивлячись на всі ці виклики, Україна продовжує намагатися реалізувати свої європейські амбіції. Країна активно співпрацює з Європейським Союзом у рамках Асоціації та поглиблює економічні і політичні реформи, спрямовані на наближення до європейських стандартів.

3) *Енергетична та газова незалежність.* Росія витратила багато часу та зусиль, щоб створити міф енергетично залежної України. Вирішення проблеми енергетичної та газової залежності стало важливим фактором геополітичних відносин для України. Диверсифікація постачання енергетичних ресурсів, зокрема розвиток альтернативних джерел енергії, таких як вітро- та сонячна енергетика та розвиток енергоефективності створили можливості для зменшення залежності від зовнішніх постачань.

Розвиток альтернативних джерел енергопостачання та диверсифікація стали важливим елементом та створили виклики для економічної стійкості та стратегії національної безпеки. Україна має потенціал стати повністю енергетично незалежною країною, але для цього необхідні значні інвестиції та стратегічне бачення розвитку енергетичного сектору [4]. Узгоджені дії з міжнародними партнерами та реформи в енергетичній сфері можуть допомогти зменшити геополітичні виклики, пов'язані з енергетичною та газовою залежністю України від інших держав.

4) *Збройні конфлікти.* Розгортання збройних конфліктів у 2014 р. на сході країни нашої держави та анексія Криму, які у 2022 р. переросли у повномасштабне вторгнення, сформували нові виклики для української політики та зовнішньої дипломатії, а також розширили сферу геополітичних викликів, потребуючи стратегічних рішень. Війна в Україні

представляє серйозні геополітичні виклики як для самої України, так і для світу загалом. Росія ігноруючи суверенітет та порушуючи кордони України прагне збільшити свої сфери впливу, створюючи великі геополітичні напруги у світі. В свою чергу, Захід підтримує Україну в її протистоянні та намагається запобігти збільшенню впливу країни-агресорки. Отже, війна в Україні створює розбіжності між країнами і міжнародними організаціями, зокрема у питаннях суверенітету, територіальної цілісності та прав людини. Саме тому геополітичні виклики, пов'язані з війною в Україні, вимагають об'єднаних зусиль міжнародної спільноти для забезпечення миру, стабільності та розвитку держави.

5) *Інформаційна безпека.* В умовах сучасної інформаційної війни геополітичні виклики також стають цифровими. Захист від кібератак, боротьба з дезінформацією та забезпечення кібербезпеки стають невід'ємною частиною стратегії національної безпеки. Гібридні загрози та маніпуляції через медіа стають складовою геополітичного простору, вимагаючи уваги до кібербезпеки та інформаційної стратегії. Слід зазначити, що соціальні мережі не менш активно використовуються для маніпуляції та впливу на громадську думку.

Кібернетичні атаки та пропаганда активно використовуються для ведення інформаційної війни проти України, стають все більш поширеним засобом боротьби, які можуть нанести серйозну шкоду системам та прискорити розповсюдження дезінформації. Гібридна війна включає в себе використання різних засобів для досягнення своїх цілей, включаючи дезінформацію, кібератаки, поділ суспільства та інше. Забезпечення інформаційної безпеки України вимагає розробки стратегії та заходів, що відповіли б на ці геополітичні виклики. Це включає в себе розбудову потужних кіберзахисових систем, підвищення кібербезпеки, розвиток військово- цивільного співробітництва та підвищення обізнаності громадськості щодо дезінформації та кіберзагроз.

б) *Шлях до співпраці.* Співпраця України залежить від багатьох геополітичних викликів, з якими країна стикається на своєму шляху вже багато років. Україна намагається розширити свої відносини з Європейським Союзом і наблизитися до нього. Це відкриває можливості для економічної співпраці, залучення інвестицій та політичного співробітництва з ЄС. 23 червня 2022 р. під час засідання Європейської Ради в Брюсселі Україні надали статусу кандидата на членство в ЄС що є підтвердженням підтримки та визнанням зусиль України щодо реформ та наближення до європейських стандартів [3]. Це також є важливим кроком у зміцненні політичних економічних та культурних зв'язків між ЄС та Україною. Перед наданням повного членства в ЄС, Україна повинна пройти ряд реформ у таких сферах, як правоохоронна система, боротьба з корупцією, реформа судової системи та інші.

Україна активно співпрацює з іншими країнами, зокрема з Польщею. Це забезпечує

підтримку та партнерство у вирішенні спільних проблем та розвитку економічних проєктів. Україна активно співпрацює з різними міжнародними організаціями, такими як НАТО, ОБСЄ, Європейська рада та інші. Це дозволяє Україні залучати підтримку та сприяти своїм інтересам на міжнародній арені. Усі ці шляхи до співпраці мають свої виклики, такі як війна з Росією, економічні проблеми, політичні ризики та інші. Однак, Україна активно працює над подоланням цих викликів та розвитком співпраці з партнерами.

Таким чином, підводячи висновки, слід зазначити, що геополітичні виклики на шляху України – це не лише проблеми, а й можливості для розвитку та становлення як незалежної та впливової держави. Вирішення цих завдань вимагає стратегічної мудрості, гнучкості та відповідальності в управлінні внутрішніми та зовнішніми викликами. Ці виклики вимагають комплексного підходу та стратегічних рішень для забезпечення національної безпеки та стійкості в умовах стрімкої зміни світу. Україні важливо знаходити баланс між своїми геополітичними амбіціями та реаліями сучасного світу. Співпраця з різними гравцями, пошук компромісів та стратегічне партнерство стають ключовими компонентами успішного подолання геополітичних викликів. Україні слід ефективно взаємодіяти з державами та організаціями, забезпечуючи баланс інтересів та зміцнення міжнародного партнерства.

Список використаних джерел:

1. Гольцов А. Г. Геополітика та політична географія : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.
2. Внучко С. Україна на перехресті геополітичних інтересів: теоретичний і прикладний аспекти проблеми. *Вісник Львівського університету. Сер. Філософсько-політологічні студії*. 2022. Вип. 42. С. 190–197.
3. Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrimala-status-kandidata-na-chlenstvo-v-yes>.
4. Чернишов О. П'ять кроків до енергетичної незалежності України та ЄС. *Forbes*. URL: <https://forbes.ua/company/pyat-krokv-do-energetichnoi-nezalezhnosti-ukraini-ta-es-08092023-15826>

Додаток Г

Таблиця 1.

Показники ефективності експорту деяких країн світу

Країна	Експортна квота, %			Коефіцієнт МПП			Коефіцієнт ефективності		
	2018	2020	2022	2018	2020	2022	2018	2020	2022
З високим рівнем доходу	32,14	28,92	34,29	1,10	1,09	1,10	275,07	275,79	264,05
З середнім рівнем доходу	24,16	22,29	26,09	0,83	0,84	0,84	14,10	14,41	16,09
З доходами вище середнього	23,88	22,18	25,72	0,82	0,84	0,83	18,18	18,72	21,06
З доходами нижче середнього	25,55	22,99	27,81	0,88	0,87	0,90	1,29	1,31	1,46
З низьким рівнем доходів	19,57	17,76	21,78	0,67	0,67	0,70	0,02	0,02	0,02
<i>Україна</i>	<i>36,16</i>	<i>31,41</i>	<i>27,50</i>	<i>1,24</i>	<i>1,19</i>	<i>0,89</i>	<i>0,05</i>	<i>0,07</i>	<i>0,05</i>
Китай	19,11	18,59	20,68	0,65	0,70	0,67	9,22	11,55	11,88
США	12,36	10,21	11,77	0,42	0,39	0,38	55,88	55,54	57,49
Німеччина	47,31	43,48	50,92	1,62	1,64	1,64	31,59	32,13	25,47
Великобританія	31,58	29,69	33,43	1,08	1,12	1,08	13,73	13,10	11,98
Франція	31,71	27,33	34,69	1,09	1,03	1,12	12,89	11,53	9,91
Бангладеш	12,67	10,44	12,88	0,43	0,39	0,41	0,03	0,04	0,04
Марокко	33,83	30,79	44,81	1,16	1,16	1,44	0,05	0,05	0,05
Словаччина	84,79	77,76	94,15	2,91	2,94	3,03	0,42	0,43	0,40
Азербайджан	54,09	35,62	60,05	1,85	1,35	1,93	0,04	0,03	0,09
республіка білорусь	70,45	61,01	63,71	2,41	2,31	2,05	0,09	0,10	0,09
Данія	56,56	55,12	70,01	1,94	2,08	2,25	4,36	4,84	4,78
Чехія	76,94	69,95	76,45	2,64	2,64	2,46	1,57	1,61	1,52
Румунія	41,54	36,88	42,97	1,42	1,39	1,38	0,44	0,49	0,51
Фінляндія	38,47	35,79	45,34	1,32	1,35	1,46	1,86	1,95	1,64
Португалія	43,45	37,05	49,60	1,49	1,40	1,60	0,87	0,77	0,78

Джерело: розраховано автором на основі [24].

Додаток Д

Таблиця 2.

Експортний потенціал сільськогосподарської продукції,%

Країна	Рік			+, -
	2018	2020	2022	
США	0,0022	0,0022	0,0024	0,0001
Бразилія	0,0210	0,0277	0,0338	0,0128
Нідерланди	0,6302	0,6434	0,6599	0,0297
Німеччина	0,0257	0,0261	0,0285	0,0028
Франція	0,0387	0,0393	0,0469	0,0082
Китай	0,0003	0,0003	0,0003	0,0000
Канада	0,0739	0,0824	0,0796	0,0057
Іспанія	0,0799	0,0962	0,0975	0,0176
Італія	0,0395	0,0473	0,0532	0,0137
Бельгія	0,7634	0,7683	0,8449	0,0815
Австралія	0,1006	0,0921	0,1204	0,0198
Індонезія	0,0114	0,0116	0,0142	0,0028
Польща	0,1489	0,1590	0,1902	0,0413
Індія	0,0009	0,0009	0,0010	0,0001
Тайланд	0,0946	0,0946	0,1191	0,0245
Мексика	0,0218	0,0250	0,0219	0,0001
Аргентина	0,1332	0,1906	0,1389	0,0057
Малайзія	0,1748	0,1914	0,2420	0,0671
Великобританія	0,0159	0,0152	0,0150	-0,0009
Нова Зеландія	2,3595	2,4093	2,4134	0,0539
Туреччина	0,0271	0,0334	0,0377	0,0106
російська федерація	0,0086	0,0110	0,0087	0,0000
В'єтнам	0,0703	0,0606	0,0605	-0,0098
<i>Україна</i>	<i>0,3195</i>	<i>0,3214</i>	<i>0,3878</i>	<i>0,0683</i>
Данія	0,9103	0,8970	0,8487	-0,0616
Ісландія	0,8032	0,7176	0,6806	-0,1226
ОАЕ	0,3180	0,4149	0,3822	0,0642

Джерело: розраховано автором на основі [24].

Додаток Ж

Таблиця 3.

Індекс виявлених порівняльних переваг у 2022 р.

Країни світу	Кукурудза	Олії	Пшениця	Соя	Насіння ріпаку
Україна	55,3685	183,3660	24,7571	5,1444	50,5787
російська федерація	0,5966	9,0276	3,6547	0,2080	0,0836
Туреччина	0,3224	4,9110	0,2189	0,0894	0,0001
Болгарія	2,6719	48,9727	11,7808	0,0018	2,5735
Нідерланди	0,0698	1,5937	0,0374	0,1308	1,1654
Угорщина	1,6121	6,5111	1,8039	0,1392	3,1220
Аргентина	40,3724	14,0740	14,6811	9,1590	0,0028
Франція	1,0374	0,9860	4,5400	0,0406	1,8436
Іспанія	0,0636	0,3807	0,0103	0,0021	0,1509
Румунія	7,5199	6,5855	8,6541	0,3249	6,0885
Молдова	31,7704	129,9951	5,0973	0,2720	6,8022
Польща	1,4208	1,4464	1,3123	0,0411	0,7558
Казахстан	0,1172	5,4979	8,9264	0,0933	0,7056
Німеччина	0,0468	0,0413	0,5424	0,0055	0,1813
Бельгія	0,0280	0,0382	0,0442	0,0407	2,6126
США	3,7768	0,0054	1,6830	4,4053	0,0752
Сербія	5,1747	4,7650	3,4990	0,0311	1,0409
Італія	0,0084	0,0823	0,0106	0,0073	0,0062
Південна Африка	3,5657	0,8662	0,6295	0,3541	0,3014
Чехія	0,2012	0,4877	0,7260	0,0187	1,6664
Хорватія	4,8818	3,5681	3,3534	1,0875	0,9580
Португалія	0,3731	1,2102	0,0167	0,0136	0,0010
Австрія	0,2908	0,0957	0,5136	0,0822	0,2663
Боснія і Герцеговина	0,1433	0,8747	0,1885	0,1450	0,0489
ОАЕ	0,0293	0,0229	0,0447	0,0000	0,0400
Словенія	0,4551	0,0170	0,2100	0,0302	0,0633
Греція	0,0421	0,3575	0,1090	0,0027	0,0024
Литва	0,5183	0,6126	9,0849	0,0034	12,9852
Словаччина	1,1246	0,1662	0,4495	0,1496	2,5628
Швеція	0,0017	0,0029	0,4219	0,0006	0,3342
Індія	0,9801	0,0054	1,9328	0,0273	0,0011
Бразилія	15,1080	0,0002	1,2015	36,8600	0,0016
Уругвай	0,1783	1,0292	8,6249	45,2736	16,5465
Естонія	0,0006	0,0875	3,6930	0,0003	3,0842
Канада	0,4476	0,0017	4,3120	1,1890	11,4004
Парагвай	45,4905	0,7963	4,5150	32,5779	0,3199
Австралія	0,0357	0,0015	10,3679	0,0052	18,6362
Латвія	0,5373	0,1300	17,4258	0,0005	14,2950
Люксембург	0,0599	0,1414	0,0953	0,0002	0,6096
Ірландія	0,0748	0,0056	0,0127	0,0007	0,1835
Данія	0,0027	0,0033	0,4042	0,0055	1,1204

Джерело: розраховано автором на основі [19].